

301

Értekezések

a filozófiai és társadalmi tudományok köréből.

I. kötet (1911—1916). 1—9. szám.

1. Pauler Ákos: A logikai alapelvek elméletéhez. — 2. Medveczky Frigyes: A római stoicizmus társadalmi elméletei. — 3. Kmoskó Mihály: Az emberiség első írott szabadságlevele. — 4. Balogh Artúr: Konstant Benjámín és az alkotmányos állam tana. — 5. Pauler Ákos: A fogalom problémája a tiszta logikában. — 6. Földes Béla: A nemzetközi kereskedelem elméletéhez. — 7. Csekey István: A magyar *pragmatica sanctio* írott eredetijétől. — 8. Fellner Frigyes: Ausztria és Magyarország nemzeti jövedelme. — 9. Angyal Pál: A visszaható erő az anyagi büntetőjogban.

II. kötet (1917—1927). 1—10. szám.

1. Buday László: Népünk halandósági viszonyai. — 2. Magyary Géza: A nemzetközi bíraskodás a magyar jogban. — 3. Földes Béla: Ricardo, különös tekintettel a háborús közgazdaság kérdéseire. — 4. Finkey Ferenc: Büntetés és nevelés. — 5. Székely István: Az apokaliptika a világirodalomban. — 6. Varga Béla: A logikai érték problémája és kialakulásának története. — 7. Buday László: A statisztika munkaköre. — 8. Dékány István: Tudományelméleti alapok a társadalomtudományokban. — 9. Saale Tivadar: Körösy József hatása a statisztika fejlődésére. — 10. Pauler Ákos: Anaxagoras Istenbizonyítéka.

III. kötet (1927—1931). 1—12. szám.

1. Finkey Ferenc: A politikai cselekmények és a büntetőtörvénykönyv. — 2. Illés József: Hajnik Imre és a magyar jogtörténet. — 3. Návrátil Ákos: Régi igazságok és új elméletek a közgazdaságtanban. — 4. Varga Béla: A *subsistentia* fajtái. — 5. Bartók György: A „rendszer” filozófiai vizsgálata. — 6. Vinkler János: Az igazság a polgári perben. — 7. Tomcsányi Mór: Rendszert — közgazdaság — bírói jogvédelem. — 8. Br. Brandenstein Béla:

Philos. O. 22 14c

2. 12

A NEMZETKÖZI JOG MIVOLTÁRÓL

A NEMZETKÖZI JOG LEGLENYEGESEBB
ELEMELI S VONATKOZÁSAI ÉS EZEKNEK
MAI HELYZETE.

IRTA

GAJZÁGÓ LÁSZLÓ
LEVELEZŐ TAG

BUDAPEST, 1943.

001.

KIADASRA AJÁNLOTTAK:

VITÉZ MOOR GYULA r. t.
BUZA LÁSZLÓ l. t.

Sylvestor Rt., Budapest. — Főfelős vezető: Schilt Henrik.

A NEMZETKÖZI JOG MIVOLTÁRÓL.

A nemzetközi jog leglényegesebb elemei s vonatkozásai
és ezeknek mai helyzete.

Írta: Gajzágó László l. tag

Napjainkban gyakran halljuk embertársainktól, panaszsképpen vagy ironizálón: „Rossz idők járnak a nemzetközi jogra”. Ez áll mindenestre a béke nemzetközi jogát illetően. A béke nemzetközi joga ugyanis, valóban, a háborúkban — s ma ilyeneket élünk — a hadviselő államok között, s bizonyos, bár jóval kisebb részeiben a sem legesekkel szemben is, — tényleg is, jog szerint is, — hatályon kívül jut. Tehát nem megsértéseket szenved el, amint különben érthetően, mert ennek is hátrányait érzik, — de lényegében mégis tévesen, — a sok panaszkodó vagy ironizáló gondolja, s így a nemzetközi jog folytonos megsértéseiről beszél, holott az a nemzetközi jog, amelyre ő gondolt, ott és oly módon, amint ő gondolta, talán érvényben sem volt.

A nemzetközi jog az államok társadalmának a joga. Jogositottjai és kötelezettjei az államok maguk, mint a nemzetközi, vagy mint némelyek pontosabban mondják, az „államközi” életnek kevésszámú, ma 70 egynéhány, de annál hatalmasabb nagy alakulatai. Tehát ez a társadalom tagjai számában kicsiny, s a társadalomnak a tagjai a hatalmasak. Ennek az aránytalanságnak kétségtelenül visszahatásai vannak, és nem a legüdvösebbek, a társadalomnak és működésének mikéntjére, számításán kívül nem hagyható sajátosságaira. Ezek adottságok.

Az államok a jogositottak és kötelezettek egymással

szemben. És az államok szervei, — elsősorban külső szervei, — és állampolgáraik tulajdonképpen az államok között létező és végbemenő nagy jogi életnek csak ú. n. reflexeiben részesülnek. Úgy néz ki gyakran, mintha nekik volnának jogaik, holott a jogok államaiké, és azoké a kötelezettségek is. Az államszervek és az állampolgárok csak közvetlen nemzetközi jogokkal (*völkerrechtliche Unmittelbarkeit*) fel nem ruházott, tényleges élvezői vagy elszenvédői azok visszahatásainak. Az igazi alanyi jogok, melyek az államközi életben csak *hatalmi akarattal* érvényesíthetők, államaiké. Ezért is nélkülözhetetlen nemzetközi vonatkozásokban az egyén számára az egy *állam* kötelékébe való tartozás, s ezért van elveszve nemzetközi vonatkozásokban a hontalan, az *apatrida*. Csak, ha a tételes nemzetközi jog nagyon kivételesen valamely más mint állami, de hatalomhoz, ha nem is szuverenitáshoz, de bizonyos „*suprema potestas*”-hoz jutott alakulás (mint a Szent-Szék, saját államuk szuverenitása alól magukat polgárháborúban kiszabadított, s így az államtársadalomba bejutott hadviselő felkelők), vagy az államoknak mesterséges és az államtársadalomba államokkal szemben jogokkal felruházottan behelyezett *alkotásai* (mint az államok fölött ítélkező nemzetközi bíróságok, a Nemzetek Szövetsége, nemzetközi folyamat bizottságai), *vagy akár az egyén részére is, hatalmi akaratot*, vagy, ami ezzel egy, nemzetközi jogilag védett érdekeik védelmének nemzetközi úton közvetlen érvényesítésére lehetőséget ismer el, ad vagy biztosít, válnak azok a nemzetközi életnek kivételes közvetlen jogalanyaivá. De mindig csak meghatározott szűk körben, vagy éppen csak esetekre szólóan. Úgyhogy mindig csak korlátoltan és többnyire efemerén. S ez is ritkaság.

A nemzetközi alanyi jogokat, éppen ezért, csak a beljogok tökéletesebb ágaiban már többé-kevésbé félretett *Bernhard Windscheid* (1817—1892) féle, ú. n. *Willensmacht, akaraturalom, domination de la volonté, signoria della volontà*, teóriája magyarázhatja még ma is. Viszont a jogalanyiságnak a nemzetközi jog terén sem kívánalma a tárgyi jog alkotásában való részvétel, bár — sajátossága-

ként a nemzetközi jognak — az államok, mint ilyenek, kis államtársadalmuk törvényhozásának *mindannyian közvetlen* részesei, jogaiknak és kötelezettségeiknek, nemcsak *ad hoc*, hanem a jogszabályalkotási fázisban is már, maguk vagy elődjeik, létrehozói vagy létrehozóik voltak. De azért ez a körülmény a nemzetközi életben magán a jogalanyiság fogalmán — a szuverenitás követelményeként — mint régebben állították — a közértelmű szóhasználattal szemben ily eltolódást nem hoz létre. Az „alanyi jog” szót hallva, nem keressük soha, vajjon az illető volt-e a jog alapjául szolgáló tárgyi jogszabálynak törvényhozói életrehívója is. Ezért a nemzetközi életben sem kell mondanunk, és nem is mondhatjuk, hogy a nemzetközi jog jogalanyai kizárólag az államok lehetnének. De viszont még kevésbé mondhatjuk, hogy érdekeinek nemzetközi jogszabályokkal való védettsége már magában nemzetközi alanyi jogokat adna bárkinek. Az *érdekvédettség* önmagában egyszersmind jogérvényesítési lehetőséget az illetőnek a nemzetközi életben még nem ad, és ez ott annyira általános és szembeszökő, hogy a *Rudolf von Jehrings* (1818—1892)-féle ily értelmű alanyi jogteória azt, amit kellene, a nemzetközi élet terén helyesen nem magyarázná. Éppen mert e teória a nemzetközi élet terén a tényleges helyzetnek nem élethű képe. A teóriáknak értékét és használhatóságát — természetesen — élethűségük méri. Így a beljogok tökéletesebb ágaiban viszont tényleg a *Jehring* teóriája mutatkozik élethűbbnek. Egy kis részletben ez is mutatja a nemzetközi jog és a beljogok tereinek egymástól, hol ilyen, hol olyan vonatkozásokban, de majdnem mindig jelenlévő, egész határozott és mindig egész világosan felfedhető eltéréseit. Mellesleg megjegyezve, épp ezért a beljogokban való intenzív elmerültség nem is mindig biztosítéka még a nemzetközi jogban is az otthonosságnak.

Tehát az államok, éppúgy mint az emberi egyedek, akikből állanak s akikért fennállanak, a fejlődés bizonyos fokától kezdve maguk is társas életet élnek egymás között. Éppúgy *sociabilis* lények, mint a speciesbeli egyedek, akik kiteszik. A korai ókorban azonban ez a felismerés

még csak a böceselők, pl. a sztoikus böceselők gondolatvilágában, és éppen csak mint gondolat jelenik meg, és mint valóság alig-alig él. Inkább az elkövetkezendők böceseleti előrelátásai. Amaz időkben az államok egymás mellett létezése e földön inkább csak ténylegesség, egymás közötti szervezettség nélkül. Államok közötti szervezettségnek, ha nem is teljes jogrenddel, de itt-ott némely, sőt néha egész fejlett, jogintézménnyel, a valóságban, és általában még csak igen rudimentálisan, csak a görög község-államok között találhatók először nyomai. Az egyfajbéli, egyvallású, egynyelvű, egykultúrájú görög nép, csodálatosan, még nem él egy államban, sőt még csak nem is egy államkapesolatban, hanem csak egy igen laza államtársadalomban vannak megannyi község-államai úgy-ahogy koordináltan összefűzve. Ez az első ismert jelentkezése egy még igen tökéletlen államtársadalomnak itt e földön. Egy másiknak mondanak egy mifelénk kevésbé, az angoloknál ismertebb, s talán még régibb, némely ó-hindu törzsállamoknak hasonló államtársadalmát. Elvégre ilyenek egymásból kiszakadt törzs-államok között máshol is létezhetek. *Egy korábbi szorosabb egység jó előkészítője lehet egy későbbi fellazult államtársadalomnak.*

Róma viszont nem vár, míg az államok maguktól állanak össze egy megszervezett államtársadalomba, hanem világhatalmi törekvéseivel továbbmegy, eléje esap a fejlődésnek, és egyetlen birodalomba kényszeríti be *szubordinációs rendszerbe* folyamatosan az egész akkor ismert világot, és e folyamat alatt is viszonyát a többi államokhoz a sajátmaga által diktált jogával, tehát mintegy, sőt egyenesen, beljogával, mindenestre egyoldalú jogával maga állapítja meg. Valódi nemzetközi jog az ő ideiben ninesen. A római jogi *jus gentium* nem több állam által együtt alkotott s nekik egymással szemben alanyi jogokat adó jog, hanem Róma egyoldalú, sőt beljoga, sőt történetesen magánjoga, egyén és egyén közötti jogviszonyt szabályozó joga, a *peregrinus*-ok részére szolgáló általánosabb jellegű magánjog. „*Jus gentium*“, vagyis „*népek joga*“, csak azért, mivel ilyen rudimentálisabb jog más

népeknél (*apud*) is van, s ilyen, bár a saját jogaként, Róma is ad nekik, szemben a tökéletesebb *jus civile*-vel, aminőben Róma csak *civis Romanus*-okat, a saját állampolgárait, részesíti. Sőt a római *jus fetiale* is, — amely mindenestre közelebbi analógia a mai nemzetközi joghoz, — s amely már nem egyén és egyén közötti, hanem Rómának más államokkal szemben a hadüzenés és a békekötés joga, szintén nem nemzetközi, azaz más államokkal együtt alkotott és fenntartott jog, hanem Rómának, bár más államokkal való viszonyára, maga alkotta egyoldalú joga. Később ennek a *jus fetiale*-nek fejlődése megakad, s szerepét ezen a téren is egy *jus gentium* veszi át, egy *jus militare* jelleggel, — elődje ez a mai valódi nemzetközi jog illető részének, a hadijognak, — de ugyanesak mint Róma egyoldalú joga, amelyhez hasonló, ismét, lehet, sőt van, más népeknél (*apud*) is, de mindegyiknél csak sajátmaga által alkotva és csak a sajátjait önmagával szemben kötelezve. A másik állam állampolgáraival szemben pedig mindez legfeljebb csak mint egy nagyon halványan elképzelt, s élni pedig éppen alig élő *jus naturale*. Ez az az „*egyhatalmi rendszer*“, amely a *Római Birodalom* korszakát jellemzi, de amelynek uralma átöröklődik a keresztény középkor ideire is, a *Respublica Christiana* kissé vagy jóval tökéletlenebb, de mégis folyton mint ilyen érvényesülni akaró, s úgy-ahogy tényleg létezett, szintén „*egyhatalmi*“, illetve Pápasággal és Császársággal az élen immár nem tiszta *monarchikus*, hanem megtörött *dyarchikus*, és egyébként is személyieken alapulóvá vált hűbéri kapesolatokban fellazult alakjában. A „*mon-archia*“ szót még *Dante Alighieri* (1265–1321) is nagyon tudatosan és nyomatékosan nem egyeduralmi, hanem éppen „*egy-hatalmi*“ értelmében használja. De így is az „*egyhatalmi rendszer*“ uralma itt e földön 2000 évig tartott. S ez a római és középkori „*egyhatalmi rendszer*“ éppúgy előkészítője volt az utána elkövetkezett „*európai keresztény államtársadalom*“-nak, mint az ókorban lehetek az egységes fő törzsállamok a belőlük kiszállt törzsállamok itt-ott esetleg jelentkezett államtársadalmainak.

Annyi azonban kétségtelen, hogy az „*egyhatalmi rendszer*”-t az „*államtársadalmi*”, vagyis az igazi „*nemzetközi jogi rendszer*”-nek ma már éppen ellentétjeként tekintjük.

Jog itt e földön háromféle van, úgymint: 1° Egyén és egyén közötti, azaz *magánjog*; jellegzetesen koordinációs viszonyú jog; a legtökéletesebb, mert mindkét gyenge jogfél fölött álló hatalmas állam az alkotója és betartatója. 2° Az állam és alattvalói, illetve alárendeltjei, és szervei, közötti jog, azaz *közjog*; jellegzetesen szubordinációs viszonyú jog; már tökéletlenebb, mert az egyik jogfél aránytalanul hatalmasabb, s ő egyszerre mind a jog alkotója és betartatója. 3° Állam és állam közötti jog, *kívül* az államon, — az egyhatalmi rendszerben szubordinációs, a nemzetközi jogi rendszerben koordinációs viszonyú jog, — neve csak ez utóbbi rendszerben *nemzetközi jog* a mai értelmében; az egyhatalmi rendszerben nem fejlődött ki külön más neve, mint a *jus fetiale* és a későbbi római császárok korabeli igen szűkkörű, *jus militare* jellegű, és alapjában egyoldalú, úgy kell mondanunk, „római jogi” *jus gentium*; — alkotója és betartatója az egyhatalmi rendszerben a fölöttes állam (*paramount state*); az államtársadalmi, azaz a nemzetközi jogi rendszerben a két jogfél állam együtt egymás között saját kezdeményezésükből és jogosított s jogilag rendezett önségéllyel, illetve részükre államtársadalmuk, vagy államtársadalmuknak bizonyos mérvű szabályozott segédkezése; a három jog között szükségképpen ez a legtökéletlenebb, hogy úgy mondjuk, a *leg-lex imperfecta*-bb, mert mindkét oldalon a jogfél hatalmas állam, sőt a jogi mellett intenzív politikai életet is élő és élni kényszerült állam.

Itt melleleg megjegyzem, hogy mindig egységesen „*nemzetközi jog*”-ról beszélek. Nevezhetném „*államközi jog*”-nak is; ez egy és ugyanaz. De nem beszélek „*nemzetközi közjog*”-ról, mert ugyanennek a jelenségnek ez az elnevezése egy elég újkeletű, bár szelid természetű, mégis többé-kevésbé logikai „*barbarizmus*”, amint a nyelvekben is vannak, sőt igen elterjedten használt „*nyelvi barbarizmusok*”. Nem lehet valami egyszerre különböző álla-

mok közötti, és ugyanakkor egy állam és saját alárendeltjei és szervei közötti jog, tehát ugyanakkor nemzetközi és beljog. Pedig ez a név ezt jelentené. Vagy, ha a „*közjog*” hozzátétel csak azt akarná jelenteni, hogy „*maguk az államok között*”, akkor, eltekintve attól, hogy nem nagyon érthetően fejezi ki ezt, pleonazmus is az, mert a „*nemzetközi*”, „*államközi*” értelemben, ezt már magában is, sőt *par excellence*, kifejezi. A „*nemzetközi jog*” egyszerű elnevezése teljesen világos és elegendő a valóságos nemzetközi jog jelölésére. A „*nemzetközi közjog*” elnevezés Franciaországban 1880 óta, amikor ott a „*nemzetközi magánjogi*” tanszékeket is megszervezték, állott elő nyomatékos katedra-különböztetési cézzal, mondhatni, mint felsőoktatási *argot*, s még inkább, mert szokásossá is vált a nemzetközi jogi tanszékre a közjogi tanszékekről — s ami talán nem is olyan nagyon indokolt — s a nemzetközi magánjogi tanszékre a magánjogi tanszékekről — ami viszont fölötte indokolt — az átlépés. Ami azonban döntő volt, az az, hogy a laikus könyvkiadói és könyvkereskedői ipar mohón felkapta ezt az *argot*-t, komoly nagy tudományt gondolva rejtőzni e *plausibilis*-nek képzelt megkülönböztetés mögött: „*nemzetközi magánjog*” és *ennélfogva* — mint gondolták — a *pendant* a „*nemzetközi közjog*”. A németeknél ilyesmi teljesen ismeretlen, az angoloknál is ritkán fordul elő, inkább csak mint fordítás a franciából s mint könyvpiari tudálékosság. Nálunk sincs nemzetközi jogi munka, amely magát „*nemzetközi közjog*”-nak nevezné.

Viszont a „*nemzetközi magánjog*” elnevezést használni vagyunk kénytelenek, mert használata a XIX. század 30-as s 40-es éveitől — talán éppen ellentmondásokkal telt miszticizmusánál fogva is, de főleg a képzeletre élénk hatása s gyakorlatias rövidegsége miatt — bámulatos gyorsasággal és általánossággal elterjedt, s nála jobb elnevezés a jelenségre ez idő szerint nincs, vagy meghonosítani nem tud. Mindenesetre az angolszász világot kivéve, mely e jelenséget, régi latin nevét, *Conflictus Legum*, megtartva: *Conflict of Laws*-nak nevezi ma is hű követ-

kezetességgel s nem megvetendő konzervativizmussal. De ez elnevezést soha nem szabad analizálni, mert *egész más valami* jelzésére használjuk, mint amit analizálása jelentene. Ez nem a valóságos „nemzetközi jog”-nak, vagyis az állam és állam, mint jogi személyek és államtársadalmi tagok, közötti jognak egy magánjogi része, ami éppoly, sőt még nagyobb logikai képtelenség volna, mint a „nemzetközi közjog”, s nem is kizárólag magánjog, hanem az *összes beljogoknak* egy-egy igen szerteágazó s igen hasznos és tiszteletreméltó része, amely *beljogi szabályokkal* mindannyiszor nemzetközi *tényálladékokat* fog meg. Tehát beljog ez, és pedig a szerint, amint magánjog vagy közigazgatási, büntető, vagy perjog, mindenkor a saját terén nemzetközi, helyesebben *idegen* vonatkozású tényálladékokat fejt meg. Közelebbről három irányban. Elsősorban és messze túlnyomóan ú. n. *vegyes*, vagyis egyes részeivel különböző jogvidékek szabályainak uralma alá eső tényálladékok eseteiben *hazai és idegen*, illetve esetleg, *különböző idegen, jogszabályok összeütközéseit* fejt meg; s az angol elnevezés csak ezt fedi, s némelyek csakis ezt értik alatta. Másodsorban beljog a hazai jogoknak az ország határai között *idegen vonatkozások* miatt az általánostól eltérő *módosulásai* alakjában (pl. *cautio iudicatum solvi*, idegenek munkavállalási korlátozásai stb.), mint belső „*idegenjog*” (*inneres Fremdenrecht — condition des étrangers*). S harmadsorban, ellenkezőleg, mint a hazai jognak, esetleg módosultan, az *idegenbe való kihatolásai* (pl. idegenben elkövetett bűncselekmények büntetése, házasságkötések, közjegyzői okiratok az idegenben a hazai konzul előtt stb., el egész a teljes konzuli közigazgatásig és bíraskodásig a hazaiak javára a hazai jog szerint a „nem-keresztény” idegenben), vagyis mint *külső hazai jog* (*äußeres heimatisches Recht*), egy részében egyenesen *konzuli jog* (*Konsularrecht*). Mindezek bel-, vagy ha úgy tetszik, *nemzeti jogok*, amelyekre *vonatkozólag*, mint mindenre különben, az államok között lehetnek, és igen szűk körben itt is vannak, *államszerződéses megállapodások is*, amelyek az államokat kötik, hogy vonatkozó

beljoguk az illető szerződő államokkal szemben (és csakis) milyen legyen, és ami, természetesen, itt is, de csak ennyiben, valóságos nemzetközi jog az államszemélyek között. De a nemzetközi magánjog komplex, igen gazdag, igen szép, logikus és rendkívül tanulságos anyagkörével, amely éppen beljog, itt most nem akarok foglalkozni.

Viszont melleleg azt is megjegyezhetem, hogy úgy vélem, jobb lenne, ha a valóságos nemzetközi jog nevét egybe írónk: „*nemzetközi jog*”, amint azt magánjog, büntetőjog, közjog, stb. eseteiben tesszük. Ez jobban kifejezésre hozná, hogy egy egységes sajátos valamiről van szó, s nem bármily jogról, tehát esetleg beljogról is, amelynek éppen valamelyes, pl. akár pusztán a tényálladéki oldalon, nemzetközi vonatkozásai vannak. Ez az írásmód is esetleg hozzájárulhatna a fogalmaknak tisztábbban, s egymástól széjjel való tartásához.¹

Ellenben, ami bennünket most érdekel, az az, hogy az államoknak egymáshoz való viszonya itt e földön szintén háromféle lehet: 1° pusztán *tényleges* egymásmellettség, minden jogi szabályozottság nélkül; 2° *egyhatalmi*, amint a történelem bemutatta, és igen nagy vonásaiban leírtuk; 3° *államtársadalmi*, másképpen *nemzetközi jogi*, amint a történelem szintén életre hívta, és amint szintén igen nagy vonásaiban máris láthattuk. Voltaképpen e három többnyire *együtt, egymás mellett létezik*, vagy éppen *keveredik*. Példa az *együttlétezésre*, hogy a mai nagy birodalmak is népek közötti, szubordinációs rendszerű, komplex *egyhatalmi* alakulatok, de a maguk részéről mint többnyire egy állam, vagy esetleg néhány csonka ügykörű állam, egyidejűleg benne vannak a náluknál magasabb, ma univerzális, koordinációs államtársadalomban. Hasonló a helyzet az államkapcsolatokkal, — hisz azok legnagyobb részükben maguk a birodalmak is, — csak ezekben az egyesített népek egy kultúrfokon és szorosabban egy komplexumban élnek. Példák

¹ Nem lévén a mindenáron, vagy akár a túlyors újításoknak híve, a szerző egyelőre csak megteszi e javaslatot s az élettől várja annak elfogadását vagy elvetését.

a *keveredésre*: Egy létező államtársadalomban is egyes viszonyokra nézve nincsen jogi rendezettség, hanem csak tényleges állapot. Sőt az egész mai nemzetközi jog tudottan nem egy hézagtalan, hanem egy hézagos jogrend, ennek tudatos összes következményeivel. — Ime, ismét egy nagy különbség a nemzetközi jog és a beljogok között, mely utóbbiak hézagtalanoknak vélelmezhetnek. Pl. nemzetközi bíróságok *non liquet* ítéletet is hozhatnak. — Némely ügykört maga a nemzetközi jog szokásjogilag a külpolitikának boesát át, pl. a retorziókat szemben a represszáliákkal, másokat az *egyik államok belső szuverén jogkörében tart meg*, az ú. n. „*fenntartott hatáskörök*“, *domestic questions, domaine réservé*. A Nemzetek Szövetsége Egyesüségmányának 12, 13, 15. cikkei, s ennek 8. pontja is, a leghatározottabban ily vegyes konstrukciót vesznek alapul. Vagy az államtársadalom *egyik* tagállamai egymás között számos *államszerződésben szabályozottan* rendkívül intenzív nemzetközi jogi életet élnek egymással messze túl az *általános* nemzetközi jogon, pl. Anglia és az Amerikai Egyesült Államok egymás között, vagy az amerikai államok az ő Pan-Amerikájukban, vagy Európában a skandináv államok egymás között. Mások között viszont alig van ily *partikuláris* nemzetközi jog. Általában: ahol nincsen közöttük nemzetközi jog, ott az államtársadalom tagjai között a viszony csak tényleges, s esetleg politikaivá tehető, ami azonban nem kötelező, de ha intenzíven jelentkezik, szintén adhat egy, sőt néha nagyon erős és üdvös, rendezettséget.

Idők szerint az államok közötti viszonyoknak *e három lehetőségei közül az egyik vagy másik* oly túlsúlyban lehet, hogy a másik kettőnek jelenlétét szinte elhomályosítja, s azt a kort éppen ennek az egyiknek a praevalenciája jellemzi. Az újkor hajnala óta az *államtársadalmi* rendszer praevalenciájának korszakát éljük. Ne gondoljuk azonban, hogy ez az egyedül lehetséges. Csak ma már megszoktuk. 2000 éven át, Róma és a középkori keresztény *Respublica* egyhatalmi rendszereinek uralma idején, az emberi fők egészen más gondolkodásukat, — számtalan

adataink vannak rá, — éppoly egyedül lehetségesnek gondolták.

Ez a mai államtársadalmi rendszer eleinte, elég korai kiterjesztési velleitások dacára, csak a keresztény Európára, sőt annak is nyugati részére szorítózkodó volt, s csak lassan bővült ki eleinte minden egyes alkalommal ebbe az államközösségbe való kifejezett „felvétel“-ekkel. Ilyenekre korábban éppen az államtársadalom zártkörösége miatt volt, viszont ma már nincsen szükség, sőt ma új államok „elismerése“ is csak deklaratív. E változások a nemzetközi jogban a helyzetek változásával úgyszólván szemünk előtt folytak le. Felvételtek volt az európai államközösségbe: csak 1783-ban először egy tengerentúli ország, az Amerikai Egyesült Államok, s csak 1856-ban először egy nem keresztény állam, Törökország; még Oroszország is csak 1721 óta, amidőn Svédországot legyőzte, jutott abba világosan be. De viszont lassan, s főleg csak a XIX. század közepe óta gyorsabban, ez az egész rendszer Európából az egész föld számára, hogy úgy mondjuk, egy export-kultúr-termékké lett, s az Európán kívüli kontinenseken, csak utánzásképpen,¹ és csak több-kevesebb sikerrel — a nyugati féltekén, pl. igen nagy sikerrel — fogott gyökeret. És ez a megnövekedése s heterogénebbé válása szilárdságának inkább ártott is, mint használt. S ezzel a nemzetközi jog is a korábbi állapothoz képest inkább némileg megingott. Viszont a föld telítettsége felé való közeledésünkkel, valamint az érintkezés és forgalom hihetetlen megnövekedésével, ez a korábban az egész földre való kiterjesztése következtében fellazult államtársadalom most újból egyre jobban integrálódni kezd, mert kénytelen.

Csak az államoknak államtársadalomban való élése mellett van igazi nemzetközi jog, vagyis az a viszonyait koordinációs rendszerben szabályozó, s így jogegyenlőségi alapokon működő államok közötti jog, illetve jogok és kötelezettségek, amelyeket maguk az államok,

¹ Egyike *Gabriel Tarde, Les lois de l'imitation*, Paris, 1890, művében rámutatót eseteinek, melyek azt mutatnák, hogy a társadalmak sokszor tőképpen *instinct d'imitation* útján fejlődnek.

mint a közösség tagjai, alkotnak és vállalnak a maguk számára egymás között, és pedig: részben mindannyiójukra nézve azonosan, ez az általános nemzetközi jog, ami majdnem kizárólag szokásjogi, részben csak egyes államok egymás között, mint partikuláris nemzetközi jogot, ami viszont majdnem kizárólag államszerződéses. Vagyis: az egész nemzetközi jognak létrehozói is az államok, és pedig az általános nemzetközi jogra nézve mint államtársadalmi tagok mind, a maguk quasi-összeségükben, a partikuláris nemzetközi jognál viszont tisztán az érdekelt államok együtt; és az egész nemzetközi jognak jogosítottjai és kötelezettjei is — a már említett ritka kivételek mellett — maguk az államok. Tehát úgy jogforrásai kizárólagosan az államok, és pedig az összes akkor létező államok quasi-egyhangúsága a jövőben általában kötelező általános nemzetközi joghoz, s legalább két állam együtt a csak rájuk kötelező partikuláris nemzetközi jogokhoz, — valamint aktív és passzív jogalanyaik is, a már említett ritka kivételek mellett, szintén kizárólagosan az államok maguk.

Az ily lazán összefűzött, de mégis létező államtársadalomnak, — s amelyet az egyes államok alkotmányjogává is vált szorosabb kötelék nem tart össze, — két, sajátos összetartó eleme van, — s ezek felsorolásának sorrendje talán meglepő lesz, de a valóság hű képe, — tudniillik: 1° működése intenzivitásánál fogva, legalább ezidő szerint, elsősorban, a köztük a rohanó nemzetközi életben folyton éber működésben lévő, s a nélkülözhetetlen, gyors, de pusztán tényleges, éppen lehetséges, észszerűségi megfontolásokat nyújtó külpolitika, és 2° működésének kisebb intenzivitásánál fogva csak másodsorban, az a, a beljogi ágaknál — azoknak legmagasabb rétegét, a többieknél szintén jóval tökéletlenebb alkotmányjogokat kivéve, — mindegyiknél kétségtelenül tökéletlenebb és labilisabb nemzetközi jog, ami az államtársadalomnak, illetve az államközösségnek, — amik szinonimok, — éppen a jogi vázát kiteszi, és jelenléte, ha nem is intenzívebb volta, ahhoz, hogy mai technikus terminusunkkal államtársada-

dalomról, illetve államközösségről beszélhessünk, viszont elsősorban nélkülözhetetlen.

„*Ordinamento giuridico della comunità degli stati*“: „az államok közösségének jogrendje“, amint pl. az olasz Dionisio Anzilotti-nak, minden idők egyik legfinomabb fejű nemzetközi jogászának, a *Cour permanente de Justice internationale*, a második, ezúttal valóban állandó Világbiróság (*World Court*), nagy elnökének, korábban a Római Egyetem, a *Sapienza*, nemzetközi jogi tanárának, Pázmány Péter-Tudományegyetemünk mindig büszkén emlegetett díszdoktorának, a nemzetközi jogról adott, mindenestre legegyszerűbb körülírása szól. Ugyanis, ha államtársadalom van, annak valamelyes joga is kell, hogy legyen. Már *Aristoteles* szájába adták: „*Ubi societas, ibi jus*“, és a franciáknál is ma is dicton: „*Qui dit société, dit droit*“: „aki társaságról beszél, jogról szól“. Mi csak ezt mondánánk: a társaság, és még inkább a társadalom, szervezet, melynek előbb-utóbb jogának is kell lenni. Az „államtársadalom“, mint ma használt technikus terminus, — s ami mint ilyen nem egyéb, mint különösen az oly általánosan használt angol „*the society of nations or states*“ és a szintén, bár kevésbé, használt francia „*la société des États*“ magyar fordítása, a *Baron Christian von Wolff* (1679—1754) féle *Civitas Maxima* értelmében, s amellyel egyértelműek a „nemzetközi jogközösség“, „*Völkerrechtsgemeinschaft*“, „*la communauté du droit des gens*“, „*la grande famille des nations*“, és a hasonló elnevezések, — jogi szervezethez, s egyszersmind tagjaival szemben a saját síkjában a jogalkotáshoz tudvalevőleg megkívánt ú. n. „legmagasabb hatalom“ gyakorlására képességgel bírást jelent. Jogi szervezet tehát, és nem pusztán társadalmi alakulat, amint esetleg ebből az egyik, de általunk éppen leggyakrabban használt elnevezéséből, hogy: „államtársadalom“, — mert egyéb vonatkozásokban a leghűbb életkép, — mindenesetre tévesen, következtetni lehetne, ama finom jogböleseleti distinkció szerint, amely, különben igen helyesen, különböztet pusztán társadalmi és már jogi viszonyok között. Jogi szervezet tehát — bár „állam-

társadalom" is az egyik neve, — de viszont nem *super-állam*, amely éles különböztetést éppen az *államok* és az *államtársadalom* hatásköreinek egész más síkokban való mozgása, másokhoz, mindegyiknek kizárólagosan a saját tagjaihoz, mint ilyenekhez, szólása, tehát nemzetközi jog és beljogok között teljes jogi *dualizmus*, és az a körülmény tesz lehetővé, hogy az államtársadalmat tagjai szuverénítésának, — ami egy nagyobb súlyt és önállóbb létet s az *államcélok* tekintetében legmagasabb hatalom gyakorlását, de viszont semmi mást, nem jelent, — quasi-egyhangúsága hordozza vállain, éppen ellentétjeként annak a viszonynak, mely az „*egyhatalmi rendszer*” mellett fennáll, s amely nem *koordinációs* viszonyokból szövi ki hatalmát, hanem *szubordinációs* viszonyokra felépített és az *államcélok*at is abszorbeálható világállam.

A nemzetközi jog tehát az igen kevés, de egymagukban is igen hatalmas államok szervezetségének a joga. Már ennél fogva is szükségképpen más valami az, mint az, éppen fordítva, egyetlen igen hatalmas közületet kitevő államban élő, egyedeikben gyenge, bár milliók javát szolgáló és ezeknek könnyű szerrel parancsoló hatalmas állam beljoga egyes ágainak bármelyike. Ennek a nemzetközi jognak a beljogi ágakéitől sok-sok eltérő egyéb tulajdonságai között — melyek közül némelyek már utunkba is kerültek — megvan az a maga különös és igen mélyreható sajátossága is, hogy *kétféle: más a békében és más a háborúban*. Az államok beléletében szerencsés módon nincsenek, vagy csak elenyészően kis mértékben vannak, oly időközönként visszatérő kritikus állapotok, amikor a beljogok valamely ágában a normális jogot egy más természetű joggal kellene feleserélni, mert csak ez illenék a kritikus állapotra, és a normális semmiképpen. Nem így a hatalmas államok között kevés tagot számláló államtársadalmukban, amelynek éppen nincsen, — mint említém, — egy erős, tetszés szerint és mindenben, a tagok quasi-egyhangúságától függetlenül is, föltétlenül rendező és parancsoló központi hatalma. Ha volna, az már nem volna államtársadalmi, hanem ismét egyhatalmi rendszer.

világuralom, vagy hasonló, bár regionálisan. De vágyunk-e erre? Aki nem vágyik rá, az az akkor egyedül lehetséges államtársadalmi rendszernek, bár tökéletlenebb, jogát ne nagyon kritizálja, hanem vegye azt úgy, amint az éppen létezni képes s az eléje táruló feladatokat a rendelkezésére álló eszközökkel éppen megfejteni tudja. Már pedig — többek között — az államok, még államtársadalomban egyesülten is, hol békében, hol háborúban akarnak élni egymással. Ez lehet igen kényelmetlen adott pillanatban mind az illető államokban élő egyesek, mind harmadik államok számára, de adottság, amellyel mindenkinek, így a nemzetközi jognak is, sőt ennek elsősorban, számolni kell.

Maguk az államok, tehát az államtársadalmi élet törvényhozói, akarják ezt így. Ezekre a tényleg bekövetkező váltakozó állapotokra külön-külön illő jogokat kellett tehát alkotniok, és pedig olyanokat, amelyek az élettel számolnak, az életet a különböző helyzeteknek megfelelően a lehetőségek határain belül, s esetleg az éppen uralkodó ideológiáknak is szem előtt tartásával, sőt kihasználásával rendezik. Így a háború joga is egy jogrendszer, csak éppen megenged sok mindent, amit a béke joga eltilt, mert éppen a hadijog nem a békés együttműködés, az élet- és tulajdon-megóvás, hanem a küzdelem, az élet-halálra szóló, vagy az igen nagy érdekekért folyó mérkőzés joga, ahol elkerülhetetlen, *sőt éppen cél* a pusztítás, a jogfosztás, a térdrekenyszerítés, és ahol éppen mindezeknek jogossá tétele a jog első feladata, és a másik nem lehet más, mint némi határokat szabni s bizonyos enyhítő formákat adni mindezeknek, de legfeljebb a cél szempontjából felesleges, vagy az erkölcs által különösen elítélt és degradáló pusztítások és szenvedésokozások elkerülésére való kötelezéssel. Ezek az ú. n. „*les maux superflus*” — „*the unnecessary sufferings*”. És azt sem szabad feledni, hogy az öldöklés és pusztítás nemesak aktív és egyoldalú, hanem mindezt el is kell szenvedni a legmagasabb önfeláldozással, az élet feláldozásával is, egy veszélybe került szent cél érdekében, a hazáért, a haladásért, sőt leggyakrabban népünknek, a mieinknek fennmaradásáért.

A nemzetközi életben időközönként jelentkező, és ha úgy tetszik, kivételes állapotot képező háború és ennek joga, a beljogok mezején is kétségtelenül előforduló, ú. n. „*kivételes állapot*” jogával valamelyes analógiát mutat ugyan, de ez az analógia, már csak a kettő méreteinek különbözőségénél, de főleg a jogi tendenciának éppen ellenkezőségénél fogva, az egyiknél a *tilalmak* szigorítása, a másiknál egész kivételes *megengedések*, csak nagyon halvány, és nagy óvatossággal volna kezelendő. Az államok beléletében előforduló *forradalmak* viszont, amelyek az illető tereken a fennálló jogrendet megbontják a végből, hogy a régi jogot áttörve, új jogot hozzanak, nem alkotmányos, hanem tényleges utakon létre, a nemzetközi életben jelentkező háborúkkal, a nemzetközi jognak a béke és a háború nemzetközi jogára oszlása szempontjából különösen, de egyébként is, még kevésbé, illetve csak még távolabbi analógiák. A háborúk a nemzetközi jogban az államtársadalom egyes tagjai, az államok, között *jogilag szabályozott*, és nem pusztán tényleges vagy éppen a fennálló jogrenddel ellentétes küzdelmek. S céljuk nem a nemzetközi jogrend megváltoztatása, hanem az államtársadalmon belül az erősebb tagok érvényesülése a gyengébb tagok rovására. Ez az államok életében egy természetes folyamat, hisz mindegyik élni, s ami ezzel majdnem egy, fejlődni akar, amíg egy belső életelgyengülés el nem éri, vagy külső erő össze nem roppantja, s helyét, előbb rendezésben, majd esetleg teljesen, az adott körülmények között életerősebb államtársadalmi tagoknak átengedni kényszerült. Az államok életképességének s hivatottságának más mérője, mint e mérkőzés, ez idő szerint ninesen. Ez számukra a kiválasztásnak végső nagy útja. Hogy az újak vagy a növekvők erkölcsi értékelés szerint is a jobbak-e, lehet problematikus. Más küzdelmek győzteseinél is az. Az ember erkölcsi természeténél fogva, itt is, ott is, erkölcsileg is értékes eredmények biztosítására törekszik.

Igy a háborúk nyomán az egyes államok között új erőviszonyok s az államtársadalomban új egyensúlyi hely-

zetek, vagy ellenkezőleg, azok megzavarásai állhatnak és állanak elő. Egy ily előállott mélyrehatóbb egyensúlyi helyzet az újkor hajnalán Európában lett éppen létező államtársadalmunknak kiváltója. Az ösztönszerűen élet-elemének érzett egyensúlyi helyzeteknek megzavarásai ellen ez az államtársadalom kezdettől fogva nem joggal, hanem politikával, e gyorsabban s variáltabban s alkalmazkodóbban ható módszerével s eszközével, reagált, és pedig igen érzékenyen, egyenesen preventive. *Francis Bacon, Lord Verulam* (1561—1626) vette észre először, mindjárt az államtársadalom létrejötte után, abban az egyensúlyi helyzeteknek nélkülözhetetlenségét. És valóban, különösen a *Westfáliai Békekongresszus-tól* (1648) a *Bécsi Kongresszus-ig* (1815) úgyszólván iskolai dogmatikai következetességgel és túlzásokkal ez lesz az európai külpolitikának fő mozgatója, és pedig egyrészt a béke, de másrészt az egyes államok szabadságának biztosítása érdekében is. Ez is egy Európára kiterjedő univerzális béke- és államszabadság-organizáció volt, — mint a későbbiek, melyekről azonnal szólok, — de ez még nem a nemzetközi jog, hanem a politika segélyével, és talán helyesebben.

De ami bennünket most érdekel, az az, hogy ez, a szinte mondhatni, folytonos, vagy folyton megújuló életküzdelem az államok között az az életfolyamat, mint adottság, amit a nemzetközi életben a háború jogával rendezni kellett. S tény az is, hogy az erre irányuló s igen széleskörű jogi rendezettség kereteiben mint előrelátottság aránylag szinte elenyésző jelentőséggel bír, hogy a háború eredménye államhatárok és politikai státusok megváltozása lesz, amelyeknek fennállásához *jogok* is fűződtek, s amelyeknek helyébe most *más jogok* fognak lépni. Ezek nem olyan messzemenő, egyenesen a *jog-rendet* átalakító változások, mint aminők a belső forradalmak következtetéseivel szoktak lenni. Analógia a belső forradalmak és a külső háborúk között talán inkább csak az, hogy, amiként egy szabaddá tett belső törvényhozás lehetővé tette az államok beléletében a békés változtatásokat és a haladást, és ezzel feleslegessé s elkerülhetővé tette a belső

forradalmakat, akként némelyek remélik, hogy a nemzetközi életben is elkerülhetőkké volnának tehetők némely háborúk, ha a nemzetközi élet némely tényleges és jogi helyzeteinek szükséges megváltoztatásaira is békés jogi utak állanának intézményesebben rendelkezésre. Kívánjunk ez elgondolásnak a jövőben minél több sikert. Illetve a múltba nézve, e tétel bizonyos szűkebb méreteken már tapasztalati megerősítést is talált. Ennek a nemzetközi életben éppen a jelen háború kitörése előtt, különösen egy *International Relations Study*-nek nevezett, talán mondhatnók a „nemzetközi élet társadalomtudományában“, eléggé előtérbe került elgondolásnak, mely azt gyakorlati reform-programmá szeretne volna hivatalos helyekkel is megtétni, újszerű neve a „Peaceful Change“, a „békés változtatások“ metodusa és mozgalma, ahová, mint reális politika, a mi *revíziós* mozgalmaink is már tartoztak, illetve tartoznak.

Mindenesetre, évezredek tapasztalatai másra tanították meg az emberiséget az államok közötti életben a béke és a háborúnak váltakozásai felől, mint ami egyszerűen a forradalmak szerepe az államok beléletében. Háború és béke ugyanis úgy váltakoznak a nemzetközi életben egymással, hogy nagyobb távlatokból nézve szinte kérdéses lehet, melyik ott igazában a normális, és melyik a kivételes állapot: a béke, másképpen a nyugalmi helyzet, vagy a háború, másképpen a küzdelmi helyzet az államok között? Vagy ha a háborúnak mindig önmaga kiemelésére s megsemmisítésére — éppúgy mint az égi háború — s így egy új békeállapothoz való elérésre irányuló tendenciáját, és viszont a békeállapot ily önmaga megsemmisítésére irányuló tendenciájának hiányát, sőt ellenkezőleg a saját állandóságára a hajlandóságát, s az egyének számára is megnyugvást adó jellegét ügödöntöknek vesszük is, és normálisabbnak tekintjük az államok között is a béke, mint a háború állapotját, — a fejlődés érdekeit már a béke és a háború egyaránt szolgálhatják, — akkor sem vagyunk még napjainkban a nemzetközi élet fejlődésének azon a fokán, hogy a nemzetközi

életben a *béke-életet egyedül* tekinthessük jogrendnek, és a háborúkat mint jogilag nem rendezett, sőt tiltott forradalmakat esetleg sikerülő új béke-jogrendnek érdekében. A háborúk a nemzetközi életben nem jogilag nem rendezett, sőt tiltott forradalmak, hanem *jogilag megengedett és rendezett küzdelmi állapotok*. Hogy új béke-jogrend lesz-e eredményük, jogi rendezettségük szempontjából nagy szerepet nem játszik. Sőt, a háborúk a mai nemzetközi jog rendszerében egyenesen a *fennálló jogok érvényesítésének és védelmének* is, nemcsak megengedett, hanem *intézményes* útjai és eszközei, éppúgy mint a retorziók, represszáliák, erőszakos intervenciók stb., a háború ennek a skálának a végén az intézményes *ultima ratio*. Már pedig egy jogilag megengedett és szabályozott, sőt intézményesített jogérvényesítési és jogvédelmi úthoz nem lehet analógia a forradalom. *Ez csak az éppen fennálló béke-jogrendet egyedül jogrendnek elismerő és a háborúkat tiltó nemzetközi jogrendben volna így. Ez azonban nem a fennálló nemzetközi jogrend.* Sőt a fennálló nemzetközi jogrendnek az előbb említett tételét még ki kell egészítenünk azzal, hogy a háborúk a nemzetközi életben még ma is nemesak a *jogérvényesítésnek és a jogvédelemnek*, hanem az *érdekérvényesítésnek és érdekvédelemnek* is éppoly előrelátott és megengedett útjai és eszközei.

Az államok viszonya nem pusztán tényleges egymáshoz, még ha háborúban vannak is egymással, mihelyt időközönként előállott e küzdelmeik is államtársadalmi jog által szabályozottak, nem úgy, mint a keresztény államok helyzete a keresztény állam- és jogközösségen egészen 1856-ig kívül maradt és kívül hagyott Iszlámmal szemben volt. Az Iszlám államai különben önmaguk alkottak egy szuverén és félszuverén államokból kialakított, hűbéres jellegű, külön, még egyhatalmi, s nem is államtársadalmi, rendszert, amely a Földközi-tenger déli és keleti — éppúgy mint a keresztény az északi és nyugati — partjain volt szintén a rómainak az örököse, s amelynek töredékmaradványai éppen a ma is létező, és a közelmúltban

még nagyobb számban létezett, északafrikai és előázsiai barbareszk félszuverén államok. — Mellesleg, Hazánknak már a múltban a Nyugatnál jóval kevésbé intenzív nemzetközi jogi élete is nem kis részben azzal is összefügg, hogy Hazánk tőle keletre a nemzetközi jogon kívül élő törökkel, nyugatra pedig szintén nem nemzetközi, hanem belső alkotmányi téren volt küzdelmekben, sőt békés érintkezésekben is. Kisebb szomszédaihoz, a vajdaságokhoz, való viszonyát pedig a középkori hűbéri szubordinációs egyhatalmi rendszer joga szerint rendezettként tekintette elég későig, s amit erősített éppen az Iszlám világ, az adózó, félszuverén és vazallus államok, sőt a belső rajjaszalakulatok nemzetközi viszonyokat helyettesítő rendszerének oly közvetlen közelsége Hazánkhoz, még akkor is, amidőn a Nyugat már régen virágzó nemzetközi jogi viszonyok között élt. Hazánk államtársadalmi, azaz valóságos nemzetközi jogi viszonyokban voltaképpen többnyire csak tőle távolabb fekvő s így számára intenzívebb érintkezési lehetőséget nem nyújtó államokkal állott, mint Vence, Nápoly, Franciaország, stb.

Arra a kérdésre, vajjon a béke, vagy másképpen: a nyugalmi helyzet, avagy a háború, vagy másképpen: a küzdelmi helyzet-e a normális a különben egymás társaságában élhető államok között, annyira nem magától értetődő az a válasz, hogy a normális a nyugalmi helyzet, vagyis a béke, hogy kezdetben még a kettőnek, a békének és a háborúnak egymás mellett emlegetésénél is a sorrend más volt, mint aminő ma szokásos, t. i. a békének első helyen és a háborúnak második helyen való említése. Kezdetben következetesen a háború az első helyen említett. *Marcus Tullius Cicero* (106—43. Kr. e.) *Pro Balbo* beszédében a háború és béke jogára vonatkozó, sokszor idézett, híres fordulatja is így szól: „*universum denique belli jus ac pacis*“: „*végül is a háborúnak és a békének mindenes joga*“, vagyis elől van a háború. Kezdetben valóban a háború közelebb látszott állani az emberhez, és távolabb a pedig talán akkor is mindannyiójuk vágyát képezett — de még ez sem biztos — és mindenesetre a valóságban ak-

kor még oly nehezen elérhető béke. A kereszténységgel érkezik el e tekintetben nagy változás. De egyideig csak a szellemben, a lelki aspirációkban. A Mennyei Szózat a Békéről, mint legnagyobb földi jóról zeng. A Megváltó születése a Béke ünnepe lett. Az Úr köszöntése: *Pax vobis*. S már a tízparancsolat így szólt: *Non occides! Ne öljl! Az Újtestamentum* pedig ezen túl: *Diligens proximum tuum, sicut te ipsum! Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat!* Ez a szellem az egész középkoron át nagy mértékben lefogta legalább a kereszténység kebelében a nagy háborúkat, s a kereszténységen kívül csak a keresztes háborúkat favorizálta, melyeknek megvolt a maguk külön keresztény-védelmi ideológiájuk. Ezekről eltekintve azonban még azután is, a valóságban is, s az emlegetésben is, elüljár a háború. És ez nemesak nyelvhasználati okokból volt így. Sőt még akkor is, amidőn az igazi nemzetközi jog kialakul, még sokáig ez a helyzet, t. i. a háború elsősége.

Ma csodálkozunk ezen. És csodálkozunk a fölött is, hogy maga az igazi nemzetközi jog is aránylag oly későn születik meg. Csak az újkor hajnalán, amidőn a Pápaság és a Német-Római Császárság hatalmainak és aspirációinak bukásával s az európai keresztény kultúr-egységben a barbár nyelveknek a latinnal különbözőképpen való keveredésével és más barbár nyelveknek e keveredés nélkül is mint a kultúra hordozóinak előterébe kerülésével megannyi külön kultúr-gócpontra, majd ezekből kifejlődött megannyi nemzeti öntudatra és szuverénitásra emelkedett államok, „*civitates superiores non recognescentes*“, maguk fölött sem a Pápaság, sem a Német-Római Császárság fölöttes hatalmát többé el nem ismerő, „*superanus*“, v. azaz éppen „szuverén“, nemzeti államok keletkeznek, és ezzel szemben a régi keresztény egység, a *Respublica Christiana*, a római egység örököse, a nyugati nagy szehizma, a reformáció, által még gyorsítottan, összehull, de annak emlékei teljesen feledésbe nem mennek, hanem mind a régi egység előnyeinek emlékei, mind az Amerika felfedezésével valóban kifejlődött első nagy világkereskedelem, minden nép prosperálásának és ver-

senyképességének ettől fogva nélkülözhetetlen közös forrása, az egységnek, ha lazább alakban is, megtartására intenek, s így a monarchisztikus, illetve dyarchisztikus *Respublica Christiana* helyében, és valóban csak ennek helyében, s ennek előkészítése alapján, az immár *szuverénneké vált európai keresztény államoknak lazán fűzött államtársadalma* — először ilyesvalami kifejlődöttén e földön — itt Európában — szinte mondani szeretnénk, véletlenül, — előállott.

És esodálatosan még akkor is, amidőn ez az első tökéletesebb államtársadalom és ennek joga, a ma ú. n. nemzetközi jog, megszületik, kezdetben jóval *kevesebb* szó esik a béke nemzetközi jogának kiépítéséről. A sürgősebb szükség a *háború* nemzetközi jogát gyorsan összehozni. Honnan? Igen különböző, de a saját anyagukat szinte mintha erre a célra lassú átalakulással már előre és egyre jobban előkészítő forrásokból. — A természet lassan épít. — Úgy mint: (a) a lelkeket annyira, mint előtte talán semmi más, megragadott és a középkoron át sok vonatkozásban még a jogot is feleslegessé tett, mindenestre pótolta, és még el nem múlt *keresztény erkölcsből*, (b) a középkori *lovagvilág* és (c) *hűbérjogok* becsületi, tehát szintén erkölcsi *ideológiáiból*, illetve akkor beljogrendjeiből, továbbá (d) a figyelmét a hosszú középkor folyamán minden erkölcsre, így a „Ne ölj!”, „Non occides!” isteni parancsal, bizony, ellentétben állani látszó, mégis realitási érzéssel szerinte is, a kívülről jöhető s egy *societas perfecta* jellegével bíró állam ellen elkövetett jogsérelmek orvoslására, éppúgy mint a *belső büntetőjog* a gonosztevők ellen, *mint külső büntetőjog* a jogot kívülről sértők ellen szükséges háborúra is kiterjesztő s azt már messzemenően *ekként*, de szintén mint az egységes *Respublica Christiana* beljoga, szabályozó *kánonjogból*, s (e) inkább kis részében némely, különösen késői római jogi *jus gentium militare* és egyéb római jogi analógiák segélyével. Helyesen azt kell mondanunk: ezeknek az elemeknek a keletkezett államtársadalom egészen új jogrendszerébe a megfelelő módosításokkal rohamosan történt valóságos *recipiálása* —

val. S még akkor is, amidőn *megindul*, csak másodsorban, ebben az államtársadalomban az egyes államok *békében* való viszonyainak rendezését célzó *béke-jognak* is a kiépítése, ami elvégre szintén nem várthatott sokáig magára, a *béke* nemzetközi joga jó ideig *még mindig* csak *másodhelyen* szerepel.

Általában azonban mondhatni, bámulatos az a gyorsaság, amellyel az újkor hajnalán a nemzetközi jog, mind a háborús, mind a béke-jogi részében, előáll. Ma szinte azt mondanánk, hogy ez észrevétlenül történt. Azonban hamar megváltoztatjuk nézetünket, ha ismerjük eme nagy idők irodalmát és államkancellária-történetét. Az új jelenség feltűnése annyira foglalkoztatja az akkori idők legnagyobb elméinek figyelmét, — az ugyanakkor aktuális vallásdogmatikai vitákon, az ókori irodalom remekeinek feltámasztásán, s az újkori filozófia alapjainak lerakásán kívül, — hogy az szinte osztatlanul az új *jus gentium*, a nemzetközi jog, felé fordult. És az említettek-től eltekintve, semmi más felé hasonlítható mértékben. Alig van nagy elme, aki azokban az időkben az új, s a politika és a jog terein az addig ismertektől annyira eltérő, és egyszersmind egyszerre oly fontosságra emelkedett, meglepő jelenséghez hozzá ne szólt volna. A böleslők amaz első időkben hozzászólnak úgyszólván mind, és bámulatos megértéssel, — nem úgy, mint a későbbiek közül némelyek, pl. *Spinoza* és *Hegel*, sok, egészen meglepő félreértéssel. Amaz első számúra az egyhatalmi rendszernek a szemük előtt lefolyt és úgyszólván akkor kiverekedett átváltása a nemzetközi jogira sokkal tisztábban mutatta ez utóbbinak beesét és lényegét. Így, még valamivel később, *Gottfried Wilhelm Leibniz* (1646—1716) is, bár inkább természettudós beállítású bölesész, nagy hozzáértéssel dolgozik a nemzetközi jogban, annak teóriájában, és ő adja közre az első államszerződés-gyűjteményt is. Az egyszer már említett *Christian von Wolff* pedig érte hagyja ott a matematikát. Nagy számmal keletkeznek a legnagyobb elmék között már a XVI. század legelejétől kezdve a nemzetközi jog egész speciális művelői is.

De nem is kis munka volt az egész európai, sőt most már a felfedezett Új-Világra is átesapó új életnek egész új jogát és rendjét kiépíteni, — csak egy szembeszökő momentumot említve, pl. az *államok egyenjogúságával* és a *hatalmak egyensúlyával*, amik sok egyéb között egy államtársadalomban egyszerre nélkülözhetetlenekké váltak, holott nemrég az egyhatalmi rendszerben épp az ellenkezőre volt szükség: az egyenjogúság és az egyensúly föltétlen hiányára. Nagy szükség volt a tudós tekintélyekre, különösen az új szervezet jogi részeinek kiépítése körül.

Hisz azokban az időkben új jog alkotása a jog más terein is az ú. n. *természetjog* műve volt, ami nem más, mint formális törvényhozói szervek nélkül tudós-tekin-télyi jogalkotás. Egy pantheista felfogása ez a jognak, amely szerint az a természettől mindenütt adva van s a tudós varázsvesszejével bárhol fakasztható. A nemzetközi élet nélkülözötte leginkább a külön törvényhozót. Csak természetes, hogy itt is tette a természetjog a legnagyobb szolgálatokat.

Az új jog neve új értelemben a régi római „*jus gentium*” lett, de ezúttal igazi értelmében, t. i. nem mint Róma egyoldalúan diktált, hanem valóban „*a népek joga*”, az államokban megszervezett és egymással egy koordinációs államtársadalomban élő népeknek egymás, illetve *államaik közötti (inter)* viszonyaikra önmaguk által egymás között alkotott, elfogadott és alkalmazott joga. Nem pusztán bármely jogágban előfordulható minden népnél (*apud*) azonos jog, mint aminő az egyébként is oly szűkös római *jus gentium* a legjobb esetben volt: puszta *Parallelgesetzgebung*, és nem „*nemzetközi jog*”, modern fogalmunk szerint, ami éppen több államnak együtt alkotott s rendszerint egymással szemben, egymáshoz szóló joga. És a „*természetjog*”, a „*jus naturale*”, az új „*népek joga*” kiépítésének terén való legnagyobb mérvű elfoglaltságánál fogva, s ugyancsak egy régi római jogi kapcsolatot új-értelmű felelevenítésével, az új „*jus gentium*”-nak, — melynek neve különben hamar új értelmének megfelelően

maga is „*jus inter gentes*”-re változik, — szinte színbeni-májává válik. A „*nemzetközi jog*”, legelőször angolul: „*international law*”, elnevezés éppen az új jelenség latin „*jus inter gentes*” újkori legújabb nevének a modern nyelvekre való fordítása. Hisz mindezeknek kiépítése még latin nyelven ment végbe.

Azonban, igazában, optikai csalódás csak, hogy ezt az újkori nemzetközi jogot azok és ezek a tudós fők hívták volna életre. Ami a népeknek és az ez irányban őket képviselő államkancelláriáknak nem kellett volna, hiába eszelték volna ki bármily tudós fők. Viszont, amit mint helyeset s szükségeset az élet eme új terein a tudós fők megláttak, mohón ragadták föl az új életviszonyok között lázasan működni kényszerült államkancelláriák, és tették magukévá, — hol helyeslően, hol szelektálón, — *igazában maguk a szervezett népek*, — mert a változott viszonyokkal égető szükség lett rájuk.

A hollandi *Hugo Grotius* (1583—1645), később Svédország követe, illetve nagykövete, XIII. Lajos francia király udvarán, a Harmineéves Háború alatt, *Richelieu* bíbornokkal, mint szemközti partenaire-rel, az, akit általában a *nemzeti jog atyjának* mondanak, bár, francia földön írott s Párizsban 1625-ben megjelent, *De Jure Belli ac Pacis Libri Tres*, tényleg új korszakot nyitott nagy művében nem alkotja meg a nemzetközi jogot még tudóstelemtény-jogalkotási vonatkozásokban sem, mert hisz előtte egy századdal már gazdag nemzetközi jog és nemzetközi jogi irodalom létezett. De mégis méltán nevezik őt a nemzetközi jog atyjának, mert ő viszi be először e bámulatos humanista írói készséggel megírott művével — a tudós humanista irodalomnak kétségtelenül legszebb terméke, mint valaki mondta róla: *a book inspired by, and inspiring, hope: egy könyv, mely reményből fakadt és reményt fakaszt* — az időkben éppen a humanistákat mohón olvasó szélesebb néprétegek közé is az új jelenség, a nemzetközi jog, létezésének és hatályosságának tudatát, — ami óriási jelentőségű tett volt általában is, de különösen korában, amidőn az újkor megnyiltakor a hit

elgyengülésével a keresztény erkölcs is meginog, s az új fegyverek mellett a lovagvilág szép és magas erkölcsű ideológiája is erősen tűnőben van, s mindkettő helyét ugyancsak már egy század óta *Nicolò Machiavelli* (1469—1527) új érdek-ideológiája kísérte, sőt kezdte meg, s igen primitív túlzásokkal, elfoglalni. És e részben, sok más tényező mellett, igaz, de egyik szülője és még inkább alakítója lett a Harmincéves Háborúnak is, amely az egységes kereszténységet, és Európát *Julius Caesar* óta, először szakította mélyrehatóan két táborra, s amely machiavellizmust viszont éppen *Hugo Grotius* segített az általa a *renaissance*-szal feltámadt *humanizmus* szeleinek, mint új szellemnek, az emberiség hajójának vitorláiba való jótékony befogásával kárhozatos útján megállítani. — És mégis! Még *Hugo Grotius* is még nem *De Jure Pacis ac Belli*-ről, hanem *De Jure Belli ac Pacis*-ről ír. Vagyis még önála is elől van a háború és csak utána jön a béke nemzetközi joga. Az természetes, hogy a kettő különböző, különben nem volnának külön említés és fejtegetés tárgyai. Sőt *Hugo Grotius* kifejezetten mondja is: „*Belli ac Pacis sunt sua jura*”: „a háborúnak és békének megvan a maga külön joga”.

De sőt *Hugo Grotius* nagy elődjei előtte egy évszázadon át még inkább *elsősorban* a háború jogáról vagy éppen *kizárólag* csak erről tárgyalnak vagy írnak. Így az újkori nemzetközi jog legelső nagy művelői, már egy századdal *Hugo Grotius* előtt, az oly számos tagot, a tudomány és a gyakorlati külügyi élet oly kiváló férfait, számláló, ú. n. *Spanyol nemzetközi jogi iskola* (*La escuela española del derecho de gentes*), többnyire új-szkolasztikus szerzetes rendtagok, s ezekből lett híres egyetemi tanárok, udvari nevelők, leendő királyok nevelői, nagy egyházi szónokok, államkancelláriák vezetői, — tehát külügyminiszterek, — s tudós főfunkcionáriusai, követek stb. Ők művelik először, mint minden tudománynak amaz időkben kizárólagos művelői, s amaz időkben a legnagyobb gazdagság és földi hatalom színhelyén, a *Spanyolbirodalomban*, az új jelenség tudományát, a jórészt még amaz

idők összes tudományainak encyklopédiáját képező s mint ilyen éppen akkor megújhodott *teológiában*. Élükön ez oly nagy iskola szellemi feje, *Francisco de Vitoria* (1483—1546), egyszerű, tisztafehér csuhás, *dominikánus szerzetes*, a tudományok művelésére szerzetesi fogadalmat tévő, e nagy középkori ú. n. *Prédikáló Rend* egyszerű tagja, — nem több. De a tekintélyben ez időben a Párizsít is meghaladó Szalamankai Egyetem, Császára és Királya, *V. Károly* által is ünnepélyes előadásaiiban (*Relectiones*) nem egyszer meghallgatott s külügyi vonatkozású államügyekben gyakran írásban is megkérdezett, s bámult, nagyhírű teológiai tanára (*Primā Professor Theologiae*), korának egyik legtudományosabb és legtartalmasabb egyházi szónoka, az Egyetem szemefénye és büszkesége, és, ha egészségi állapota az utazást megengedte volna, — így menti ki magát a trónörököshöz, a későbbi II. Fülöp királyhoz, írott levelében, — a *Tridenti Zsinaton* (1545—1563) Császáranak és Királyának külön képviselője, — talán követe. És az iskola többi igen számos tagja. Közöttük: *Diego Cocarruvias y Leyva* (1512—1577), előbb szintén a Szalamankai Egyetem tanára, ő a kánonjog tanára, majd nagytekintélyű püspök, később a kasztíliai államtanács (*Consejo de las Castillas*) feje, vagyis a legfőbb spanyol dikasztériális kormányhely elnöke, — talán ma mondanók, miniszterelnök vagy külügyminiszter, — nagy műveiben, főleg a kánonjog háborús és hadijogi rendelkezéseinek az újszülött nemzetközi jogba áttevője, spanyol létére a „*mare liberum*”, a nyílt tenger szabadsága elvének, tudományos hirdetője már *Hugo Grotius* előtt. *Fernando Vázquez de Menchaca* (1512—1569), kánonok, az előbb említett kasztíliai tanács tagja, — mondhatnánk, miniszter, — rendkívül eredeti s mélyenszántó tudós, különben az első „*Híres nemzetközi jogi esetek*”, *Quaestiones illustres*, vagyis *Causes célèbres*, 1100 főlíós oldalon, összeállítója már 1564-ben, jóval *Hugo Grotius* születése előtt. Vagy *Baltazar Ayala* (1548—1584), a németalföldi spanyol csapatok főhadbírája s nemzetközi jogi ügyeinek főadminisztrátora, a második méltóság a Király helytartója (*stadhouder*) után.

De ugyancsak így írnak *Hugo Grotius* előtt, azaz *első helyen a háborúval* vagy *kizárólag* erről, a spanyol iskolán kívül is, részint azzal egyidejűleg, részint még azután is, sok-sok mások között, két olasz nemzetközi jogi tudós és gyakorlati férfiú. Az egyik *Pierino Belli da Alba* (1502—1575), aki hasonló állást, mint később *Baltázar Ayala*, töltött volt be, csak Olaszországban, *V. Károly* olaszországi hadjáratai, majd fia, *II. Fülöp* spanyol király alatt is, az olaszországi spanyol hadseregek mellett, — sajátságosan nagy volt amaz elmúlt időkben a Spanyolbirodalom erő-, gazdagság- és kultúr-kisugárzása, — oly könyvet írt, *kizárólag* a háború jogáról, amelyből utána *Baltázar Ayala*, majd *Ayala*-ból viszont *Hugo Grotius* merített. A másik olasz, a spanyol iskola után, de szintén még *Hugo Grotius* előtt, a nemzetközi jog lényeges továbbfejlesztője, az olasz *Cinquecento* nagy alakja, de protestáns hite miatt a Pápai Államból, előbb Laibachba, majd Angliába költözött *Alberico Gentili* (1552—1608), akit az olaszok a maguk részéről *Hugo Grotius*-szal szemben a nemzetközi jog nagy alapkö-lerakójának tartanak, s aki az Oxfordi Egyetemen az első s megszakítás nélkül ma is létező, bár *Civil Law*, tanszéknek a megalapítója, amelyről azonban a spanyol egyetemek teológiai és kánonjogi tanszékei után először tanítottak nemzetközi jogot is, szintén jóval *Hugo Grotius* előtt; de aki, sajátságosan, és ismét elég jellemzően ama, ma már szemünk elől tévesztett időkre, gyakorlati bepillantást a nemzetközi életbe, bár ama világosság mellett, melyet az északolasz egyetemek nagy post-glossátor római jogászaiktól szerzett, — hisz azért hívták meg az angol egyetemre, — ama nagy nemzetközi ügyek révén nyert, amelyeknek ellátásával őt, mint a nemzetközi élet nagytekintélyű tudósát, formális követi, vagy hasonló megbízás nélkül, mindannyiszor *ad hoc*, egy hosszú életen át, ugyancsak az akkor mindenütt jelenlévő és oly magas kultúrájának tekintett *Spanyolbirodalom* megbízta, — amint ezt jelentőségében második, kétkötetes, nagy művének *Advocatio Hispanica* (1613) címe is mutatja. Az akkori két legkulturáltabb

és leghatalmasabb nyugati nagyhatalomnak, a Spanyolbirodalomnak és Franciaországnak, a Római Német Császársággal és a Pápasággal folytatott küzdelmei, de egyéb küzdelmei is, váltják ki a valóságban, főleg, az újkori nemzetközi jog egyes tételeinek megszületését. Főleg tengeri háborús ügyek, melyek az angol *Admirality* elé kerültek, foglalkoztatják *Alberico Gentili*-t. Annyira, hogy ma mondhatjuk, hogy itt ez alkalmakkor rakta le *Albericus Gentilis* (ez latin neve) az újkori *jus gentium* tengeri háborúra vonatkozó rendszerének és szabályainak alapjait, amely részt viszont, sajátságosan, a spanyol nemzetközi jogi iskola tagjai még nem építettek ki kellően. Talán a Spanyolbirodalomnak, mint akkor még legnagyobb és mint ilyen kétségesse még nem tett tengeri hatalomnak, a tengeren a nélkül is biztos és fölényes helyzete miatt, *Albericus Gentilis* segítette a nemzetközi jognak ezt a részét is kiképződéshez a tengeri államok már a közép-korban kifejlett *egyoldalú nemzeti* tengeri szokásjogaik szabályainak az újszülött nemzetközi jogba, eklektív és átformaló, de szintén *recipiálásával*. A múlt előre dolgozott itt is ez építőknek.

Hugo Grotius mind e nagy elődeinek tanulmányozásában mélyen el is merült volt élete különböző szakaiban, amint a sor nagy anyagaikkal rájuk került. Előbb a spanyolokban, fiatal ügyvéd korában, amidőn első nemzetközi jogi művét, az oly nagyon későn felfedezett *De Jure Praedae Commentarius*-t, írta volt, amelynek kiszakított XII. fejezete volt csupán az 1609-ben *Elzevier*-nél megjelent híres *Mare Liberum*, amely, hogy úgy mondjuk, megalapította volt a nyílt tenger szabadságát, s amely mellett éppen, szemben az első fejlődési irányzattal, amely a *mare clausum* felé tartott, a még fiatal, alig 24 éves *Hugo Grotius* lándzsát tört volt. *Alberico Gentili*-re, mint korábban a legmodernebbre, különös súlyt *Hugo Grotius* élete későbbi szakaiban helyez. De mind e nagy elődeit említi s felhívja. De *Alberico Gentili* 1598-ban megjelent fő művének is még címe is: *De Jure Belli Libri Tres*, tehát a mű még csak a háborúról szól. S nyilvánvalóan innen

vette *Hugo Grotius* is a saját fő művének még címét is, csak ugyanez „három könyvében” ő már nemcsak a háborúról, hanem, bár még mindig másodhelyen, a békéről is szól.

Csak a *Westfáliai Békekongresszus* (1648), az európai keresztény államok államtársadalmának emez első nagy, közös ügyekben közösen tanácskozó és határozó gyűlékezete után, — amely szintén az első ily jelenség e földön, — válik lassan általánosabbá a béke nemzetközi jogának a háború nemzetközi joga előtt való emlegetése és tárgyalása, aminthogy körülbelül ettől kezdve a béke nemzetközi jogának anyaga is egyre inkább felduzzad. Az akkori angol uralkodócsaláddal leszármazásban rokon s a *Cromwell*-féle forradalom idejében a katedrán kezdetben csak nyugalmat és biztonságot kereső, az *Oxfordi Egyetem*en a nagy prae-grotianus olasz *Alberico Gentili* örökébe másodikként lépett, de *Hugo Grotius* tanítványai és követői között határozottan a legnagyobb, és a nemzetközi joggal foglalkozó első igazi nagy jogász-tehetség, általában a nemzetközi jog anyagának először a máig megtartott jogi rendszerébe szedője, *Richard Zouch* (1589—1660), a *Lords Zouch of Haryngworth* családból, az, aki először teszi eléje a béke nemzetközi jogát a háború nemzetközi jogának, 1650-ben, tehát két évvel a *Westfáliai Békekongresszus* után, megjelent, egyébként is oly nagy jelentőségű művében. *De viszont azóta a béke első helyen is maradt.*

Sőt, ime, mint láttuk, napjainkban már ott tartunk, — kétségtelenül a béke-élet megszokásánál és a béke nemzetközi jogának rendkívüli megerősödésénél fogva, ami, alig észrevetten, különösen a nemzetközi jognak a leg-szerűnyebb, de tömegében máris a legtekintélyesebb és jelentőségében folyton növekvő része, az ú. n. nemzetközi közigazgatási jog, révén ment végbe, s amely az államhatárokon túl is a nemzetközi forgalmat és védelmet oly észrevétlenül, de oly hathatósan biztosítja, mint a *posta*, *távíró*, *telefon*, *vasút*, *gőzhajó*, *autó*, *repülőgép*, *rádió*, *tengeri és szárazföldi kereskedelem*, *ipari és szerzői tulaj-*

don, *emberi, állati és növényi egészség és állomány*, *emberjogok* és egyéb magán és közigazgatási jogok határon át való védelmének, a rendészetnek és büntető igazságszolgáltatásnak stb., stb., szerény nemzetközi joga, — hogy a laikus, sőt a nem is olyan nagyon laikus is, a béke megszokott nemzetközi jogát keresi immár még a háborúban is, sőt annak ott a megsértéseiről panaszskodik.

Igaz, 300 év kellett hozzá, míg ide eljutottunk. Talán hosszú idő. De ne feledjük, hogy a nemzetközi jog nem a rövidéletű egyének, hanem a majdnem örökéletű államok joga. Bár jó volna, ha nem felednék e mellett azt sem, hogy azért az államok sem örökéletűek, hanem azok is halandók, sőt halandók a nagy kultúrák is. A túlon-túl nagy teherpróbákat az államok és kultúrák sem bírják ki. Mindenesetre még egy évszázad is az államok életében mást jelent, mint akár egy nemzedék számára. Az államok életében egy aránylag kis részlet, egy nemzedék számára viszont a múlt, a jelen és a jövő, amelyeket nagyobb kultúra nélkül egyáltalában nem, s magasabb kultúrával is csak homályosan s kétségekkel telve láthat be. Valóban, a nemzetközi jog, mint a majdnem örökéletű államoknak egymás közötti joga, jelentőségében, elért fejlettségében s fejlődésképességében, nagy történelmi távlatok nélkül alig-alig érthető meg igazán. Amit sokan a nemzetközi jog történetének szeretnek nevezni és ekként kezelni, voltaképpen a nemzetközi jog jelene. Ami van, e háttér nélkül nem érthető meg. Mindenesetre ennek az egy kiragadott kis részletnek 300 éves fejlődése is egy tanulságos visszapillantást enged nekünk a mi szűk élethetáraink közül is a nemzetközi jog tiszteletreméltó nagy intézményére, — ami teljes egészében nem is tisztán emberi akarattól függő, tetszés szerint módosítható, formálható alkotás, hisz első művelői nem ok nélkül láttak abban *jus divinum*-ot, isteni jogot, és művelték a teológiában, majd *jus naturale*-t, természetjogot, és művelték a böleleletben.

És az a körülmény, hogy a laikusok várakozása a már eddig elért fejlődéseknek látszólagos maguktól ért-

hetősége alapján már túl is van azon, amit ez a jog, mint tételes jog, mai fejlődési fokán, — a mai, nem mindenben olyan nagyon örvendetes, ú. n. *pozitivist* időnkben, mely mindenütt tételes jogforrásokat, államszerződést vagy bizonyítható jogszokást, kíván, és természetjoggal nem elégszik meg, — tényleg nyújtani tud, mégis csak jó augurium lehet a jövő fejlődés lehetőségeit illetőleg is. Az a látszólagos laikus közvélemény archimedesi pontként szolgálhat még nem is egy nagy lépésnek előre való megtételénél. Csak arra a gépezetre van szükség, amelynek segítségével jogfejlesztéseinket azokon az archimedesi pontokon megtámaszthatjuk, amelyeken éppen a laikusok körében is a természetesnek érzett várakozások már jelen vannak. Hisz a jog egyéb ágaiban is, különösen a nehezebb tereken, minden biztos jogfejlesztésnek a laikusoknak is ez a kielégülést kereső várakozása a feltétele és előhívója. Hány, sokáig utópiának tartott valami vált ezen az úton valóra. A nagy természet látszik itt a maga, a mi számunkra gyakran lassan járó, nagy lépéseivel munkában lenni. Azért kell megbecsülnünk, különösen ezeken a tereken, a már elért kis eredményeket is, mert azok nélkül, mint máshol sem a nagy természetben, melybe az emberi élet is betartozik, itt sines előrehaladás. *Natura non facit saltus.*

Ha nyugati kultúránknak nem bomlása következik, a jelenlegi világégés után nemzetközi jogunknak sok vonatkozásban, mind a háború, mind a béke jogának terein, nagy fejlődéseit remélhetjük. És nemesak azért, mert a leendő győző a maga politikájának és céljainak állandósítására, amint ez háborúk után történni szokott, célirányosan kiválasztott nemzetközi jogi reformtörekvések megvalósításával, sőt valamely részletben egy neki különösen használó saját elképzelésű nemzetközi jog inaugurálásával is, feltétlenül törekedni fog, — sajnálom, hogy e hozánk igen közeljövő kérdéssel most itt behatóbban nem foglalkozhatom, bár rendkívül érdekes mindaz, ami e tekintetben mindkét oldal részén prognosztikálható, — hanem mert ezektől, sőt magától a háborútól függetlenül is,

mindenféléképpen, a nemzetközi érintkezés és forgalom hihetetlen mérvű fejlődései a nemzetközi jog fejlődését, mint a *nemzetközi életnek tartós és mélyen fekvő tovább-organizálódását*, talán némi kísérletezés és kudarcok mellett, de végeredményben előbb-utóbb *ki fogják alakítani*. Csak egyet nem szabad e részben felednünk, — s amit az elmúlt világháború győztesei oly kárhözatosán szem elől tévesztettek, — maradandó jogalkotás nincsen öszinteség és erkölcs nélkül. Azonkívül: *est modus in rebus*, a természet lassan építő útjain nem lehet rohanni.

Az első világháború után némelyek elérkezettnek vették az időt egy nagy, előre való lépésnek megtételére. Még mindannyiónknak fülében zúg a világháború utáni idők propagandájából az „*új*” nemzetközi jog neve, amellyel az akkori győzők beharsogták és boldogítani akarták a világot. Nagyon nagy lett volna szándékolt lépésük előre. Egyszerre nem lett volna többé *kétféle* állapot lehetősége állam és állam között, t. i. a háborúnak és a békének váltakozó állapota, hanem ezentúl csak az *egyik* állapotnak, a *béke* állapotának, lett volna szabad létezni az összes államok között. E kísérlet felől kezdettől fogva az volt a benyomásunk: „*Magna petis Phaëthon!*” És féltünk, hogy, mint minden túlzásból, ebből is inkább még bajok, mint tartós előnyök származhatnak. Mégis a kísérlet létre jött, igaz, igen nagy hézagokkal a kivitelben. Nem lehetett ilyen nagy újítással minden részletet *még elgondolásban sem* megfogni. Mégis a *fő beállítás ez az új* lett. Az első világháború győztesei diktálták ú. n. békeszerződésekben az új rendet, élükön az akkori háborúból kétségtelenül messze a legnagyobb tekintélyre emelkedetten kikerült tengerentúli nagyhatalommal, mindenestre az angolszász világ. Diktálták, mint ismeretes, az általuk életre hívott Nemzetek Szövetségének (*the League of Nations — la Società des Nations — la Società della Nazioni*) Egyeségokmányában, vagy, amint bibliásan nevezték, a *Covenant*-ben, a *Pacte*-ban, ami magyarrá, ha bennünket is elragadott volna ez a bizakodás, *Frigy*-nek lett volna fordítható. De mi csak az Egyeségokmány szerényebb elne-

vezése mellett maradtunk. S a győzőknek ez az egész kísérlete nem is látszott nekünk nagyon őszintének. A béke, amely a nemzetközi életnek ezentúl egyedüli jogrendje lett volna, az ő békéjük, az általuk létesített békejogrend, lett volna, és kellett volna — az ő elgondolásuk szerint — hogy *maradjon*, s hogy, mint ilyen, a Nemzetek Szövetségebe besorozott minden állam közreműködésével *erőszakosan fenntartassék*. És a háború állapotának az eliminálása az államok közötti életből minek a segélyével történt volna? Csodálatosan, az ezt az új rendet háborúval megbontani megkísérlő s a Nemzetek Szövetsége által „támadó”-nak nyilvánítandó állam ellen alkalmazandó *kollektív gazdasági szankciókkal*, és — *kollektív háborúval*. Szóval ismét a háborúnál lettünk volna. Sőt az addig még soha nem látott mérvű kollektív háborúnál, az összeségnek az ellen vagy ez ellen az állam ellen folytatott háborújánál, amelyet ez a győzők által létesített és irányított, csak éppen az *univerzalitás* nevében működő, nagy nemzetközi intézmény „támadó”-nak nyilvánított volna. Hol van itt a háború eliminálása és a béke kizárólagosságának biztosítéka? Ez inkább a minden nagy háború végén jelentkező pacifizmus segélyével egy olesó, ellenszolgáltatás nélküli, univerzális szövetség előre való biztosításának látszott lenni a majdan minden józan számítás szerint megmozdulni megkísérlő legyőzöttekkel szemben a győzők zsákmányainak és egyéb céljainak védelmére. Kétségtelenül némileg *más* megszervezéssel és *más* működtetéssel ez a grandiózus intézmény *más* is lehetett volna. De ahhoz, hogy olyan legyen, hiányzott belőle az őszinteség. És e mellett működése még inkább bizonyította, hogy hiányzott belőle az erkölcs is. Lépésről lépésre ideális célkitűzéseit is önmaga hazudtolta meg. Azonkívül csakhamar meddőnek is kezdett mutatkozni ez a békés élettől oly elszakadtan keletkeztetett intézmény. Azaz hogy nagy célkitűzéseinek a terein a politikai élet inkább csak visszaélésekre használta azt fel. Hasznosságát inkább szerényebb célkitűzések, így a már említett nemzetközi közigazgatási jognak hathatós fejlesztése, kü-

lönösen az emberi *egészség* nemzetközi védelme, — miután az emberi *munkát* nemzetközileg egy vele kapcsolatba hozott rokon intézmény, a *Munka Nemzetközi Organizációja*, védte, — valamint a nemzetközi *gazdasági és pénzügyi élet* látták, amik pedig csak mellesleg tartoztak, vagy inkább csak vétettek némely praktikus idealista által szinte utólagosan hatáskörébe, s a lényegeshez mindenesetre nem tartoztak.

Fő célkitűzéseiben ez az intézmény ismételten dokumentált tehetetlenségeinél fogva is megbukott. Láthatóvá is vált ez a nagyhatalmak egy jó részének kilépésével, akik ezáltal a régi jog alá helyezték magukat, saját természetes államecéljainak megfelelően is, és tüntetően is, vissza. Ezzel maga az intézmény a bennmaradt Szövetséges Főhatalmakkal s a maguk közé állandó tanácstagsággal felvett Szovjet-Oroszországgal külső alakjában is azzá lett, ami lényegében kezdettől fogva volt: Európa központját bekeríteni igyekvő szövetségrendszerre, — állítólag *egy béke*, mindenesetre az ő békéjük érdekében. Ettől kezdve nem is kísérli az meg hozzászólani a világ nagy ügyeihez, hanem néma marad, amint azok felgördülnek. Az univerzalitás nevében felemelt hangja már *eo ipso* hamis lett volna, és senkit sem tévesztett volna többé meg. — Már a békét oly nagyon is érintő spanyol polgárháborúval is inkább egy Londonban felállított, s mellesleg, nagyon önmagára cáfoló nevű, de üdvös működésű, mert már konzultációs és nem népszövetségi konciliációs alapokon működő, ú. n. „*be-nem-avatkozási*”, *ad hoc* diplomáciai, „*bizottság*” foglalkozott. Már ez a kimúlás jelentkezett előjele volt.

Ezt és másokat is előre érezve, hiába kísérelték volt meg az „új” nemzetközi jog létesítői már korábban kiegészítésekkel javítani és erősíteni „új” nemzetközi jogukat. Ezek között a kísérletek között a legfontosabb volt, de egyszersmind már az addig létesített „új” jog, a Nemzetek Szövetsége joga, gyengeségének bevallója, az 1928-ban, — ismét a jelzett tengerentúli helyről eredő, — *Briand-Kellogg Paktum*, amely már nem a „támadó”.

hanem a „nemzeti politikai szolgálatában álló háború”-ról mondatta le egyszerűen egy minden szankciók nélküli *lex imperfecta*-ban vállalt kötelezettséggel, és nem is egyszerűen az államokat, de, egy tisztán impresszionálásra szánt újításként, kormányaikon keresztül egyenesen a népeket, — amelyek pedig tudvalevőleg sem egészükben, sem töredékeikben nem alanyai nemzetközi jogoknak. Mintha csak jelszavuk a mindenáron való újítás lett volna. E *Paktum* lényege azonban kívül az úgyszólván minden országban becikkelyezett rövid szerződési szövegen, a jóval terjedelmesebb jegyzékváltásokban lefektetett *fenntartásokban* van. Ezek ugyanis számos háborút kivésznek a vállalt kötelezettség alól, és különösen egyhangúan kivészik az *önvédelmi* háborúkat, és kifejezetten azzal a sajátos értelmezéssel, hogy mindegyik állam maga tudja a legjobban, és maga állapíthatja meg szuverénen, mikor önvédelmi az akár önmaga által indított háborúja. Nem ott vagyunk, ahol voltunk? Pedig az „új” nemzetközi jog építői beharsogták újból a világot propagandáik új, tetszetős jelszavaival: *Outlawry of war!*: *A háború jogon kívül helyezése!* — *La guerre hors la loi!*: *Ki a háborúval a jog mezejéről!* Nem tehetünk róla, benyomásunk ismét csak az volt, hogy ez újításnak sem lesz gyakorlati eredménye, sőt hogy hiányzott újból az „új” jog alkotásából az őszinteség, és így az erkölcs is. Az élet valóban szemrebbenés nélkül haladt el e mellett az „új” nemzetközi jog mellett is mindannyiszor, valahányszor alkalmazására került volna sor, így 1931/32-ben a japán-kínai háború kitörésekor, 1932/35-ben a Chako-eset alkalmával, majd 1935/38-ban Etiópia esetében, s végül 1939-ben a jelen háború kitörésekor.

Ez újítások mind megbuktak, mert éppen a nemzetközi élet terén új jogot, mely megállja a helyét és tartson, és főleg általános nemzetközi jogot, melyet minden számottevő tényező elismerjen, nem lehet az étellel való szoros kapcsolat, és, nem tehetünk róla, amint mondtuk, őszinteség és erkölcs nélkül, egyszerűen csak diplomáciai konferenciákon való elfogadtatással s ünnepélyes ratifi-

kálásokkal teremteni. Akkor még mindig hiányzik belőlük a két legfontosabb: az élet és az általános nemzetközi jog által a tényleges alkalmazásba vétel. Ezek csak kísérletek, sőt csak alkalmatlan kísérletek voltak. — És a nemzetközi jog visszabukott abba a régi klasszikusnak nevezett állapotába, amely az oly nagy lármával magát oktrojálni akart „új” nemzetközi jog idejében is a háttérben az igazi, az étellel harmóniában maradt jog volt, és amely, elsősorban is, betartott egy józan különbséget nemzetközi jog és külpolitika között, és e mellett ismert egy béke nemzetközi jogát, amely tudott élni a saját erejéből évszázadok próbáját kiállott, bár szerényebb intézményeivel, s a nagyhatalmaknak elsősorban állandóan a harmóniát kereső külpolitikája segítségével. — és, ha kitört valahol, ismét, egy egészséges külpolitika — és nem egy kazuisztikákban elvesző nemzetközi jog — erőlködése dacára megelőzésére vagy megakadályozására, ismerte a *kitört háborúnak* is egy más nemzetközi jogát, s amely szintén meg tudott élni, úgy-ahogy, a maga erejéből, az erkölcs támogatásával, represszáliáknak mederben tartó segítségével, és a katonai becsület bázisán, ami kétségtelenül, a kultúra kérdése sokban, de a jog formáiba öntve, és a mellett a disziplinának s így a saját igazi katonai erőnek is növelője, úgy, amint hajdan a lovagvilág ideológiája volt.

Maga a háború ellen pedig ez a klasszikus nemzetközi jog jogintézményekkel csak közvetve és megelőzési módokon küzdött, — illetve küzd, — egyrészt a nemzetközi viszályok békés megfejtésére szolgáló intézményeivel, mint a közvetítés, jószolgálatok, egyeztetés, nemzetközi bírások stb., másrészt magába a háború jogába, a hadijogba, beírt, legalább a háború továbbharapozását megelőzni törekvő „*pártatlan semlegesség*” óvó intézményével, tehát lehető *izolálással*, — éppen ellenkezően az „új” nemzetközi jognak a háborúk kiterjesztését involváló kollektív szankciós háborúival. — *izolálással* tehát, amint a nagyveszedelmű tüzekkel szemben tesszük.

Egy „*isolationism*”-nek nevezett új irány az „*impartial neutrality*” klasszikus nemzetközi jogi intézményének

a pártatlan izolálás irányában a jövőben még fokozására törekszik. Kezdő, óvatos s igen üdvös, de később önös érdekekből hamar elhagyott kísérletek, ú. n. belső „semlegeségi törvények” útján, tétettek is már ily irányban némely országban a gyakorlatban is. E kísérletek nem voltak tartósak. Sőt ezek maguk is, különösen a, sajnos, ezidőszerint e tekintetben legirányadóbb országban, csakhamar átesaptak a semlegességnek abba a másik irányzatába, amely viszont ennek épp az ellentétje, az ú. n. „*selective neutrality*”, az ismét Kontinens-Európával szemben tengerentúli eredetű „*válogató semlegesség*”, gyakorlati kísérleteibe, sőt az ezeket igazolni megkísérlő doktrínába, s amely már ismét „új”, sőt „legújabb” nemzetközi jog, és, azt hiszem, a semlegesség megölője, ha a fejlődés netalán tényleg ily irányt venne. De el kell ismerni, hogy a jelen háború folyamán oly nagy számban tétettek kísérletek eme utóbbi irányban, s a semlegeseknek ítélőbírói hivatása a doktrínában is oly sok dicsőítésben részesült, hogy a semlegesség oly nagy érdemekben gazdag, bár nem oly nagyon régi, intézményének továbbfejlődése e pillanatban tényleg e kettős keresztúton áll: „*isolationism*” vagy „*selective neutrality*”. Igaz, ez utóbbi irányzatnak sokban megrendelt dicsőítése azóta, kétségtelenül, bár inkább csak mint immár felesleges, alábbhagyott, amióta a jelen háború „*válogató*” semlegesei maguk is elfoglalták az őket megillető igazi helyeiket az általuk favorizált „*hadviselők*” között, ahová tartoztak. A klasszikus, és ma még tétel, nemzetközi jog ma is még csak pártatlan semlegességet ismer.

Csak egy igen nagy probléma jelentkezik ezen a ponton. Vajjon az egész világ, és főleg az egész hadra kelt világ egységesen úgy értelmezi-e a helyzetet, hogy az első világháború győztesei által inaugurált s több mint másfél évtizeden át kiépített, ú. n. „új” nemzetközi jog megbukott, — avagy, hogy a világ két részre van oszolva, s csak az egyik része áll a klasszikus, azaz az ezidőszerinti tétel, nemzetközi jog alapján, a másik ellenben — amint ennek elég érthető jelei mutatkoznak — az általa az első

világháború végén inaugurált és több mint másfél évtizeden át folyton fejlesztett s magas tudományos propagandával a köztudatban ma is folyton terjesztett „új” nemzetközi jogot nagyon is fennállónak, sőt fejlesztendőnek tekinti és akarná tekintetni. Vajjon elegendő lesz-e e több mint *vélemény*-megosztás megoldására az arra való hivatkozás, hogy a klasszikus nemzetközi jog alapján állók magukat a Nemzetek Szövetségéből való kilépés által az „új” nemzetközi jog minden következményei alól feloldották s különben is ez az „új” nemzetközi jog a gyakorlatban minden vonatkozásában megbukott? — Annak kellene lenni. — De ha nem lesz? — Akkor a világ, erősitésekképpen egyébkénti megosztásának, meg lesz oszolva a béke-okmány szerkesztésénél ezen a ponton is.

Sőt Amerika, s mindenesetre az Északamerikai Egyesült Államok, mely a Nemzetek Szövetségét, bár diktálta, végül is, mint az első, maga sem fogadta el, máris *egy harmadik*, saját, s éppen a semlegeseket is bírakként bevonnai akaró, még államszerződésekben is már igen kiépeztett ideológiája alapján áll, s lehet, hogy fog tovább is állani. E különböző elgondolásokat találkozatni nem lesz könnyű feladat, ha egyáltalában lehetséges lesz. Pedig ebből, félni lehet, egyéb okok mellett, esetleg újból is csak egy diktált béke következhetnék, tekintve, hogy ennél fogva is esetleg egy igazi békekonferenciának — mint aminők a mult Európájának igazi nagy békekonferenciái voltak — ismét lehetetlensége állhatna elő. Ha ugyanis a hadviselők összeülnek a tanácskozássra s egy béke-okmány megszövegezéséhez látnak, a fennálló nemzetközi jog kell hogy kiindulási pontjuk legyen. Már pedig ez esetben igen könnyen csak egyet konstatálhatnának, hogy: *Isten megzavarta nyelvüket*. Kérjük az Isteni Gondviselést, hogy az emberiségnek e további katasztrófája elkerülhető legyen. De egyszersmind meg kell állapítanunk, hogy ebbe a veszélybe belekerültünk egy nem őszinte s nem az életből merített, hanem ál, vagy legalább is nem egységes jogfejlesztés révén.

Visszatérve a klasszikus nemzetközi joghoz, melynek

talaján *Hazánk* is, már csak a Nemzetek Szövetségéből való kilépése folytán is, ez idő szerint egyedül állhat, s bizonyosságát tette, hogy áll, leszögezhetjük, hogy a klasszikus nemzetközi jogot a háború kitörése, mondhatni, csak egy szempontból érdekli, ugyanis: ezzel a béke nemzetközi joga hatályon kívül lép a hadviselők között, és egy kis részében a semlegesekkel szemben is, és életbe lép a háború nemzetközi joga, hogy úgy mondjuk, a nemzetközi jognak egy másik, illetve a második kötete, és ez nem is olyan nagyon képletes beszéd pusztán, mert már régi idők óta minden nemzetközi jogot anyagainak megfelelően két kötetben írnak, korábban, elül a háború s utána a béke, majd később, első kötetében a béke s második kötetében a háború nemzetközi jogával.

És mégis! Ama hamar letűnt „új” nemzetközi jog, amely sem a béke, sem a háború nemzetközi jogában nem találta meg a saját igényességének megfelelő helyét, a nemzetközi jog béke- és háború-jogi két része között *egy új harmadik* csarnokot nyitott magának, s maga mellé véve a régi klasszikus nemzetközi jognak is néhány régóta ismert, bár jóval szerényebb célkitűzésű, de rokontermészetű anyagrészét, illetve intézményeit, ezekkel együtt mint a „háború megelőzésének és megakadályozásának” külön joga (*Kriegsverhütungsrecht — droit international contre la guerre — international law against war*) ebben az átmeneti csarnokban, mint a nemzetközi jognak a béke és a háború kettős joganyaga közé eső, új harmadik része foglalt helyet. S ebből a gondolkodásból annál inkább maradt meg továbbra is valami, mert elvégre elkerülhetetlen lesz, hogy a jövőben is ne tétessenek a háború mint az emberi sorsba beírt átok ellen való küzdelemre újabb és újabb kísérletek, ami, felülemelkedni akarva károkozás adottságokon, az ember erkölcsi természetének a folyománya. Íme, ez a csarnok a nemzetközi jog épületében készen áll az újabb kísérletek méltó befogadására. S talán a jövő kísérletek, ha esetleg részlegesebbek, szerényebbek s óvatosabbak lesznek is, vagy talán éppen, ha ilyenek lesznek, esetleg sikeresebbek is lehetnek az elmúltaknál, azaz az elmúltaknál.

Csüggednünk semmiesetre nem szabad, bárha a háború ellen tett ez a legutóbbi sikertelen kísérlet, — sajnálom, hogy nem mondhatom, kísérletünk, mert, ha a győzők nem egyoldalúan alkotják azt meg, amit e célból megalkottak, másképpen is nézett volna az ki, — mindenestre nem is az első volt a nemzetközi jog terén. Az első volt a nemzetközi jognak mindjárt előállásakor legelső ideológiája és jogrendszere a háborúról. Ez pedig volt a keresztény erkölcsből, a középkori lovagvilág ideológiájából, a hűbérjogokból és a kánonjogból vett *bellum justum vel injustum* ideológiája és akkor valóságos nemzetközi jogivá áttett jogrendszere. Ez már akkor különböztetett „igaz” és „igaztalan”, s ehhez képest „megengedett” és „tiltott” háborúk között; felállította a *bellum justum-ok justae causae*-it, az „igaz háborúk” elfogadható okait, a „jogos háborús okok” taxatív felsorolt szigorú kategóriáit; s bizonyos meghatározott hátrányokkal sújtotta s a semleges harmadik államok által is bizonyos hátrányokkal sújtani engedte a *bellum injustum*-okat, az „igaztalan háborúk”-at, diszkriminálóan, de nem menve el, helyes ér-zéssel, a *bellum injustum*-oknak háborúkkal vagy éppen kollektív háborúkkal való üldözéséig. Az egész XVI., XVII. században s a XVIII. század első felében, tehát úgy *Hugo Grotius*-nál is, mint előtte és utána sokáig, ez volt mind a doktrinában, mind az *államkancelláriák gyakorlatában s diplomáciai nyelvén, jegyzékeiben stb.*, a sok sántítással keresztülvitt, illetve keresztülvinni megkísérelt, s mindenesetre a politikai magatartásokban is elirányító, élő jog.

De nehéz volt „igaz” és „igaztalan” háború között objektíve különböztetni. Az úgyszólván folyton alkalmazott *szubjektív* különböztetés pedig végre is alaposan diszkreditálta magát az egész ideológiát is, de főleg jogrendszerét. Így ez a „*differenciáló*” rendszer is megbukott volt. S éppen ez adott helyet a *klasszikus nemzetközi jognak*, és pedig a XVIII. század végének, az egész XIX. századnak és a XX. század első két dekádjának tartamára, sőt háttérben ezt követőleg is az inaugurálni megkísérelt par-

tikuláris „új” nemzetközi joggal szemben mint az érvényben maradt általános nemzetközi jog. Ez pedig nem különböztet „igaz” és „igaztalan” háború között, s nem enged különböztetni a harmadik államoknak sem, hanem azokat elsősorban pártatlan semlegességre készíti. Ezt az eljárást tartja legmegfelelőbbnek a háborúknak legalább lehető lokalizálására, ami, bár közvetett, de talán nem megvetendő módja a védekezésnek a háborúkkal szemben.

Ettől a klasszikus nemzetközi jogtól, kívül a Nemzetek Szövetségén, megint eltérés akar lenni az újabban, mint ugyanesak „új”, sőt „legújabb” nemzetközi jog, s ismét csak ama tengerentúli forrásból eredően, fejét felütött, s már említett és ismertetett „selective neutrality”, „differentzierende Neutralität”, „megkülönböztető vagy válogató semlegesség”. E „válogató semlegesség”-nek ál- és képzelt tudósok révén megcsinálták a maga igen magas tudományos színben feltüntetett ál nemzetközi jogi propagandáját is, és amint ez ilyenkor lenni szokott, azoknak külpolitikái, akiknek ez hasznos, egy ideig ennek az állfénynak a sugaraiban sütkéreztek, s azt talán még most sem vetik meg. Az alapelgondolás, legalább teóriában, éppen a *bellum justum vel injustum* újból feltámasztott gondolata, azaz, hogy a háború „igaz” vagy „igaztalan” voltának bírái, s a teóriában, természetesen, lehetőleg objektív bírái, a semlegesek legyenek, sőt itt kettős elágazással a lehető kivételben, úgyhogy különböztetni lehet oly elgondolás között, amely a jogosnak minősített (mily úton, további kérdés) háborút viselőnek ellenfelével szemben minden támogatást nyújtani engedne, kivéve a fegyvereset (ilyen a nagyon ismertté vált *non-belligerance* helyzete is), és olyan között, amely mint *ultima ratio* a fegyveres beavatkozás gondolatától sem riadna vissza. Az „*isolacionism*” ezzel szemben a semlegesekre újításként ebben az irányban legfeljebb csak a pártatlan *mediation*-ok, *közvetítések*, különösen *béke-közvetítések*, gyakorlásának feladatát ruházná.

A semlegesség intézményének a jövőben miként való

fejlődésére azonban föltétlenül befolyással fog lenni a máris nagyon is alkalmazásba vett, ú. n. „nagy gazdasági háború” is, az eddig ismert leghatalmasabb fegyvernem, s amely a gyakorlójának nem parírozó semlegesekre is egzisztenciális veszedelemmel nehezdedhetik, de amely rettetéses fegyver, sok nemzetközi jogszabály megkerülésével, 1689 óta (*Whitehall*) már annyiszor, legutóbb a napoleoni háborúkat is beleszámítva, a folyó második világháborúban már harmadszor vétetik az e tekintetben a hozzávezető négy tengeri-úti kapunak oly könnyűszerrel való elzárhatósága révén oly könnyen sebezhető kontinentális Európa ellen egész nagy méretekben, s a két legutóbbi alkalomból egész modern szerkezettel, alkalmazásba. Napoleon e fegyvernem ellenszerét a nyílt tengeren a *distance* alkalmazott és a nemzetközi jog által különösen a semlegesek követelésére ily formájában tilossá tett „*blocus maritime*”-mal szembehelyezett „*blocus continental*”-ban vélte és kísérte meg megtalálni. Tudjuk, 8 évi kitartás után is, eredménytelenül. Sajátságosan, több eredményt értek el vele szemben, egyidőre s egyes vonakozásokban, még távolabbi kihatásaikban is (1856. évi Párizsi Deklaráció), a semlegesek által már előbb is többször, különösen 1780-ban és 1800-ban Oroszország, az akkor új északi tengeri hatalom, vezetése alatt, mindannyiszor számos semleges európai, nemesak a skandináv-államok részvételével alkalmazott, ú. n. „*fegyveres semlegesség*”-ek, illetve „*fegyveres semlegességi szövetségek*” (*Neutralité armée — Armed neutrality*). E legújabban új szerkezete révén hatásában meghatványozott fegyvernemmel a közben feltalált és tökéletesített, más természetű új fegyvernemek, főleg a bűvárhajó és a tengeri repülőgép, éppen napjainkban végzik gigantikus mérkőzésüket. Mellesleg, esodálatos megismétlődésével a történetnek, hasonló metodusokkal ahhoz, amelyet az akkor még csak feltörekvő Hollandia és Anglia a XVI. században az akkori legnagyobb tengeri hatalom, a Spanyolbirodalom, ellen „*the sea beggars*”, „*les gueux de la mer*”, „*die Meerbösen*”, „*a tenger koldusai*”, metodusában, — a sok apró egység a nagy egységekből

álló tülerővel szemben, — alkalmaztak volt. Ennek a közvetlen multhoz képest újszerű mérkőzésnek újszerű formáit a nemzetközi jognak a tengeri háborúra kifejlett szabályai-val megfogni, természetesen, csak sok elégtelenséggel lehet. Az eljárások és eltérések mérési standardjait azonban ma is a *fennálló szabályok* szolgáltatják. És ez elégtelenségek mellett új szabályok kifejlése, szüksézáú s tökéletlen, tizenkettedik órabeli kodifikációs deklarációkban s alig őszinte megállapodásokban, valamint „*in ferve bellí*“, csak folyamatban van. De hisz ezek az igazi útjai, és mások alig lehetnek, új hadijog fejlődésének. A korábbi szabályok is csak így állottak elő: egy-egy nemzedék szenvedései és munkája árán.

Hugo Grotius francia földön megírt nagy művét az akkori francia királynak, *XIII. Lajos*-nak (az ismét csak *spanyol* királyi infánsnő, *Habsburg Anne d'Autriche*, férjének), ajánlotta bevezető soraiban, ahol *XIII. Lajos* erényeként dicsőíti azt, ami voltaképpen az ő saját nagy erénye volt: „*in bello pacis gerere negotium*“, „*a háborúban is ápolni a béke ügyét*“. Hisz ő volt az, aki a béke ügyét annyira előmozdító nagy művét a Harminczéves Háború borzalmi között írta meg. Ez a buzdítás adott nekem bátorságot arra, hogy a dúló háború dacára a mai napon általában is a nemzetközi jog felé fordítsam figyelmemet, és midőn ezt teszem, ne hanyagoljam el a béke nemzetközi jogának ügyét sem. Mert, ha két nemzetközi jog van is, és pillanatnyilag reánk nézve főleg a háború nemzetközi joga van is érvényben, éppen mivel a háború és béke váltakoznak, és a nap nyugta után bizton elérkezik annak fölkelte is, így előbb-utóbb ismét életbe fog lépni számunkra is a *béke* nemzetközi joga. A tudománynak pedig a holnapért kell élnie. Mást e pillanatban nem tehetek, mint merem állítani, hogy a béke nemzetközi joga bámulatos előrehaladottságot ért el és fejlettséget mutat azóta a 300—400 év óta, amely létezése mögött van, s ami aránylag rövid idő akkor, amidőn a magánjog és közjog alapintézményeinek fejlettsége mögött több ezer, sőt talán több tízezer év áll. Igaz, más természetű analógiákban a nemzetközi jog, sőt egyes intéz-

ményei mögött is hosszú évezredek kísérletei s súlyos tapasztalatai képezik az óvó szilárd hátteret.

De ami felé különösen óhajtanám figyelmemet fordítani, az a nemzetközi jog jövő fejlesztésének gyorsabbá és biztosabbá tétele. Legyünk e ponton irigyek túlkésői nemzedékekkel szemben: miért legyen csak azok számára az élet szebb és jobb? Hadd vehessem magamnak a bátorságot és hívhassem fel szerényen a figyelmet arra, hogy, ha a nemzetközi jog elégtelensége és gyakori megsértései miatt panaszkodási vagy gúnyolódási vágy fogja el némelyikünket, ne gondoljuk, hogy a helyes címzetekhez fordultunk, ha mások fölött panaszkodunk és gúnyolódunk. Magunk fölött panaszkodjunk és gúnyolódjunk. Alig van valami az életben, amitől oly sokat várnánk, mint a nemzetközi jogtól. Tőle várjuk még a háborúknak és a háborúk minden borzalmának megszüntetését is, holott nem volt oly hatalmas erő, mely az emberiséget talán valaha is megragadta volna, mint a keresztény erkölcs, és e nagy feladat annak sem sikerült. A nemzetközi jogtól még ezt az eredményt is elvárják. És mégis alig van valami, amit oly mostohán kezelnek. Sokan vannak, kik nyilatkoznak, sőt írnak fölöle, és nem látszanak pontosan tudni róla, hogy mi annak lényege, hol van érvényben, és hol nincs, és miért nincs, mely pontokon kellene és lehetne már, hogy érvényben legyen, mik tökéletesítésének kívánalmi, lehetőségei és határai. Legjobb esetben össze-tesztik azt jogi mezbe öltöztetett külpolitikai jelszavakkal, amelyek folyton-folyvást kelnek, egymásnak homlok-egyenest ellentmondóan is, tisztavirág-életre, s szállnak a magasba újabban már erre a célra teremtett propaganda-helyek rakétagyáraiból, s szinte elsötétítik időközönként magát a napot is, — s gyakran, mint a nyomozó, már csak azt kérdezzük fölülük: *cui prodest*, — nagy megcségyenítésére éppen a magát pedig szuverénnek hívó — s erre hivatott — *közvéleménynek*, amelynek mintha már nem is volna saját véleménye, hanem számára — szinte *lucus a non lucendo*-ként — gyárilag kellene előállítani s csomagolva készen szállítani a *véleményt*. Alapjában véve mily degradáló!

Azonkívül, ha bajba jutottunk, akkor sírunk a nemzetközi jog után és tőle kívánjuk, — nem, — követeljük bajaink orvoslását; ha ellenben túl vagyunk bajainkon, úgy vagyunk vele, mint a szentekkel: *La fête passée, adieu le saint*. És hogyan bánnak a nemzetközi joggal, a nemzetközi élet jogi oldalaival, és bántak a közel múltban is, azok, akikre az államok, s éppen a *vezérlő nagyhatalmak* külügyei, s főleg öreg Európánkban, illetve ezeknek, sőt az ezek által teremtett némely nagy nemzetközi intézménynek is, gondjaiba, különösen más kisebb államok ügyei bízva vannak, így a mieink is bízva voltak? A nemzetközi életnek nemesak napi külpolitikáját s zszurnalisztikai és propagandabeli részeit, hanem ügyeinek mélyebb vonatkozásait is tudományban és gyakorlatban figyelők részéről úgyszólván egyhangú megállapítás tárgya, hogy éppen azok részén, akikre az államok külügyeinek magasabb vezetése bízva van, az általuk annyira dicsőített, ú. n. „*solutions pratiques et politiques*”-ok, „*praktikus politikai megfontolások*”, mely túltengésben vannak a „*solutions juridiques*”-ek, az igazságos „*jogi megfontolások*”, fölött még tiszta jogi ügyekben is, holott a jognak éppen az az értelme és rendeltetése, hogy ahol jog van, az érvényesüljön is. Hány külügyi kormányhely már csak esetleges más saját ügyei szempontjából is egyenesen fél a jogászilag tiszta lefektetésektől. Elüljárnak e tekintetben éppen a világ igen különböző részeiben érdekelttséggel s ennél fogva is, egyidejűleg is, a legkülönbözőbb érdekű ügyekkel bíró nagyhatalmak.

Ezenkívül ugyanesak éppen némely nagyhatalom elmúlt idők maradványaképpen még a *saját* jogi vonatkozású fontos külügyeit is alárendeltebb módon intézteti, mint akár az egész jelentéktelen politikaiakat, sőt néha még mindig hivatali státusába nem is tartozó, ú. n. külső szakértő szervekkel. De hogyan lehessen a szó igazi értelmében „szakértő” az a szerv, amely külügyeket intéz, még ha azok jogi vonatkozásúak is, ha nincsen egyidejűleg gondoskodva teljes külpolitikai tájékozottságáról? A jogi vonatkozások nem zárhatók üvegbura alá. A külügyek te-

rén minden nagyobb ügy *egy* politikai és jogi komplex, — az *államtársadalom kettős mibenléte hozza ezt így magával*, — s mint ilyen *egy* osztatlan egységnek szükséges volna annak *egy* egészében *egy* szem által való éles áttekintése s *egyetlen*, a kérdés minden részében gyakorlott, öntudatos és energikus kézben való tartása. A megosztások által fél munkák, sőt félreértések, a felelőségeknek a lazulása, s igen gyakran, az általában fontosabbaknak tekintett politikaiakkal szemben, a jogi szempontoknak szem elől tévesztése állanak elő. Vagy oly *tökéletlen* az a jogi megfontolás, aminőt egy a jogi ügyek ellátásával megbízott s alárendeltebb jelentőségűnek tekintett, gyakran magára is hagyott szerv éppen nyújtani képes. Egy nemrég megjelent kis francia munka egyenesen azt tárja fel, hogy szintén a régmúltból megmaradt rossz szokás az is, hogy az államok még nemzetközi bíróságok előtt már megnyert ügyeikkel is a meghozott ítéletek félretétele és az ügyeknek más, új, egyességi, szabályozása mellett, miközben különben szilárd jogi talajokat, előre kiszámíthatatlan hátrányos következményekkel, maguk dobnak ki lábaik alól, önmagukra nézve veszedelmes politikát űznek. És e mellett így még a már bíróilag megállapított jog a jövőre kihatóan is el lesz homályosítva.

És mindezekből még nagyobb bajok állanak elő, mint az illető ügyekre és államokra, az összeségre, az államtársadalomra, nézve. Így egy szilárd jogi élet vagy csak az egyes kérdéseknek is megnyugvást nyújtó biztos jogi kezelhetősége nehezen lesznek elérhetők. Ellenkezőleg, minden, ami jogi vonatkozású, *eo ipso*, sőt kedvünk volna mondani — paradoxálisan — *eo magis*, bizonytalanná válik. Holott a jognak épp az ellenkező, a tisztaság, a biztonság, a stabilitás a célja, amik magukban is nagy értékek a nemzetközi életben. Sőt előfeltételeik a nyugalomnak és a békének, még ha csak szerényebb körökben maradunk is: *Les bons comptes font les bons amis*. Valóban nem elegendő csak a bajban akarni a joghoz folyamodni, s akkor mindenhatóságot várni tőle éppen a mi javunkra, egyébként pedig mindent elkövetni, hogy az a jog meg

ne szilárdulhasson s tekintélyében meg ne erősödhessek. *Justitia* istenasszonya is olyan, aki teljes hűséget és odaadást, „*constantia*”-t, kíván. Ezt már 2000 évvel ezelőtt megmondták róla a nagy római jogászok: „*Justitia est constans et perpetua voluntas suum cuique tribuendi.*” Csak a nemzetközi jogban lehetne ez másként?

E mellett az általános nemzetközi jog, tehát e jognak legkényesebb része, szokásjog. Hát hogyan fejlődhessek ki, egységesüljön és szilárdulhasson meg az a szokásjog, ha a szokás maga, a jogi kérdésekben néha egészen feleslegesen és rosszul alkalmazott hatalmi szó vagy kényelem miatt, a legzürzavarosabb? Nagyon éles és gyakorlott szemnek kell lenni annak, amely a politika és a jog összezavart keveredéseinél is egyiket a másiktól el tudja fejteni s a zürzavarban is a dolgok mélyén jelentkező jogot ki tudja mutatni. S akkor is kérdéses, hogy ezt vele együtt, még rámutatás után is, mások is látják-e. Nem esoda, ha egyik e kérdéstről író szerző egy élelátású külügyminisztert idézhet, aki szintén mindezek fölött panaszkodik annak kiemelésével, mily paralizáló az, hogy a szokásjogból álló általános nemzetközi jogban a procedensek a legkönnyelműebben el vannak torzítva s gyakran nem mások, mint: „*bottomless junk heaps of perverted forms of justice*”: „*süppedékes káka-zsombécai eltorzult igazságoknak*”.

A nemzetközi jog kodifikálásainak, ahol ez nélkülözhetetlen volna, oly ismert könnyelmű elgáncsolásairól s oly gyakori lekéséseiről pedig nem is beszélek. Ezek ismert külön nagy bűnök.

Valóban *magunk* nem jól bánunk a nemzetközi joggal. Úgyhogy e mellett a bánásmód mellett, aki benne élt a nemzetközi életben és fegyverként használta jogtalanságokkal szemben a nemzetközi jogot, az csak bámulattal adózhatik annak, visszagondolva, hogy hányszor és mily nehéz politikai akadályok között és dacára nyújtotta az, ily mostoha bánásmód mellett és dacára is, ha fáradságos munka és küzdelem árán is, az elnyomottaknak az igazság jutalmát. A nemzetközi jog egy életképes, tiszteletreméltó

nagy jelenség, amelynek az emberiség 400 év óta immár oly sokat köszön. Mindenekelőtt és mindenekelőtt nem kevesebbet köszön neki, mint modern életünk alapvető formáját, azt, hogy az államok nem izoláltan, zárt határokkal, s egymás által állandóan vadakként üldözöttek, és nem is egynek közöttük az egyhatalmi igájában, hanem a saját ügyeikben szuverén nemzeti államokként, s *máris annyi mindenben* egymás javára, *egymás államtársadalmában* élhetnek.

Kívánjuk a nemzetközi életben is a jog által immár hatalmába vett területeknek folytonos gyarapodását. S becsüljük meg, ápoljuk, gyarapítsuk, tekintélyében növeljük ezt a nemzetközi jogot, sokkal jobban, mint tesszük. És akkor az, önmagától is, sokkal inkább segítségünkre lesz, szinte észrevétlenül, amint ezt máris teszi, alig észrevetten, a *nemzetközi közigazgatási jog* szerény, de nagy terjedelmű területein, és ez eddig is már ekként szilárddá tett alapzatokra támaszkodva, egyre gyarapodóan s emelkedően ezeken túl is a nemzetközi élet nagy piramisában annak ma még tökéletlenebb esúcsa, az oly kényes *nemzetközi alkotmányjog*, irányában is. És akkor sokkal inkább fogja tudni az kielégíteni azoknak a laikusoknak, és nem is olyan nagyon laikusoknak, máris önként érthetődőségeknek vélt várákozásait is. És egyre többen lesznek embertársaink, akik már nem panaszkodnak s nem gúnyolódnak fölötte, hanem elmondhatják: „*Jobb idők járnak már a nemzetközi jogra*”.

